

Univerzita Pardubice
Fakulta filosofická

Přechodové rituály (narození a křest dítěte, svatba, pohřeb) a jejich
dodržování slovenskými Romy na Detve

Eva Kalhousová

Bakalářská práce
2009

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra sociálních věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE (PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eva KALHOUSOVÁ**
Studijní program: **B6703 Sociologie**
Studijní obor: **Sociální antropologie**

Název tématu: **Přechodové rituály (narození a křest dítěte, svatba, pohřeb) a jejich dodržování slovenskými Romy na Detve**

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce bude vyzkoumat, zda slovenští Romové žijící v osadách při vesnicích v okolí okresního města Detvy stále dodržují tradice a rituály při narození a křtu dítěte, svatbě a pohřbu. Cíl bakalářské práce bude zkoumán ve zmíněném terénu. Studentka zpracuje téma dle následující osnovy:

- 1) Úvod
- 2) Detva - vymezení a charakteristika regionu
- 3) Popis tradic u jednotlivých přechodů u Romů
- 4) Úroveň dodržování tradic u jednotlivých rodin/ v různých vesnicích
- 5) Metody použité při terénním výzkumu - zúčastněné a nezúčastněné pozorování, polostrukturované a nestrukturované rozhovory, fotodokumentace, audio záznamy, biografická metoda
- 6) Závěr

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

- DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů 1945-1990 : změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku = Romano drom.* Olomouc 1995
- HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku : historicko-etnografický náčrt* Bratislava 1964.
- HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů ,1999.*
- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras - Můžeme se domluvit.* Olomouc 2002. ISBN 80-244-0496-6.
- KOLEKTIV AUTORŮ MUZEA ROMSKÉ KULTURY, *Romové - O Roma: Tradice a současnost.* Brno 1999. ISBN 80-7028-141-3.
- LEŠČÁK, Milan, SIROVÁTKA, Oldřich. *Folklór a folkloristika:(o ľ udovej slovesnosti).* Bratislava 1982
- MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia: zo života a kultúry Cigánov-Rómov na Slovensku.* Bratislava 1992. ISBN 80-900486-2-3 .
- MANUŠ, Erika. *Jdeme dlouhou cestou: Odkud jsme? Kdo jsme? Kam jdeme?* Praha 1998. ISBN 80-901964-5-4.
- OLÁHOVÁ, Lubomíra. *Nejen romská kuchařka.* Praha 2002. ISBN 80-7168-741-3.
- SIROVÁTKA, Oldřich. *Folkloristické studie.* Brno 2002. ISBN 80-85010-31-3.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Zbyněk Andrš
Katedra sociálních věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání bakalářské práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Livia Šavelková, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 28.2.2009

Eva Kalhousová

Na tomto místě bych chtěla poděkovat všem, kteří mi pomohli k tomu, aby vznikla tato bakalářská práce. Můj dík patří především vedoucímu práce Mgr. Zbyňku Andršovi, Mgr. Ladě Vikové za konzultace a cenné rady a také mé rodině a přátelům. Děkuji také všem informátorům, bez kterých by tato práce určitě nevznikla. Děkuji...

Eva Kalhousová

ANOTACE:

Bakalářská práce Přechodové rituály (narození a křest dítěte, svatba, pohřeb) a jejich dodržování slovenskými Romy na Detve je zaměřena především na proměny zvyků, obřadů a rituálů spojených s těhotenstvím, narozením a křtem dítěte, svatbou a průběhem romského pohřbu ve městě Detva a okolních osadách. Práce zkoumá, zda i mladá generace Romů právě na Detvě dodržuje zvyky, které měli jejich rodiče a prarodiče, zda se tyto tradice postupem času nějak změnily nebo zda úplně vymizely.

KLÍČOVÁ SLOVA:

Romové, Detva, Slovensko, tradice, svatba, pohřeb, narození dítěte, křest, romská rodina

TITLE:

Rites of passage (birth and christening of child, wedding, funeral) and their maintenance by Slovak Roma at Detva region

ANNOTATION:

The bachelor work Rites of passage (birth and christening of child, wedding, funeral) and their maintenance by Slovak Roma at Detva region focuses mainly on changes of customs, ceremonies and rituals associated with pregnancy, wedding and Romany funeral in the city of Detva and surrounding villages. The work explores whether also the young generation of Romanies in Detva region keeps the customs of their parents and grandparents, whether these traditions have somehow changed throughout the years or became completely extinct.

KEYWORDS:

Roma, Detva, Slovakia, tradition, wedding, funeral, childbirth, christening, Romany family

OBSAH:

ÚVOD	8
METODY POUŽITÉ PŘI TERÉNNÍM VÝZKUMU	9
1.STRUČNÝ NÁSTIN DĚJIN ROMŮ NA SLOVENSKU	11
2. POPIS ZKOUMANÉ LOKALITY.....	14
2.1. Detva (město).....	16
2.2. Okolní navštívené vesnice.....	18
3. POPIS TRADIC U JEDNOTLIVÝCH PŘECHODOVÝCH RITUÁLŮ U ROMŮ.....	19
3.1. Svatba a námluvy u slovenských Romů.....	19
3.1.1. Tradice spojené s námluvami (zásnubami)	21
3.1.2. Tradice spojené se svatbou	24
3.2. Těhotenství a narození dítěte	27
3.2.1. Tradice spojené s těhotenstvím	27
3.2.2. Tradice spojené s porodem a po porodu	29
3.2.3. Tradice spojené s narozením dítěte až do křtu	30
3.3. Křest.....	32
3.4. Smrt a pohřeb.....	33
4. ODLIŠNOSTI V PŘECHODOVÝCH RITUÁLECH U ROMŮ NA DETVĚ.....	35
4.1. Odlišnosti v rituálech u svatby a námluv u Romů na Detvě.....	36
4.1.1. Námluvy (mangavipen)	38
4.1.2. Svatba (bijav).....	41
4.2. Odlišnosti v rituálech u těhotenství a narození dítěte	43
4.2.1. Těhotenství	43
4.2.2. Porod a doba po porodu	45
4.2.3. Narození dítěte až do křtu	46
4.3. Křest (boňa)	47
4.4. Pohřeb.....	48
ZÁVĚR	50
SEZNAM LITERATURY	52

Úvod

Téma této bakalářské práce Přechodové rituály a jejich dodržování slovenskými Romy na Detvě jsem si vybrala již při první výzkumu v Detvě. V českých médiích se často objevují články o tom, jak už Romové nedodržují žádné tradice, a tak mě napadlo, že bych mohla právě dodržování obřadů spojených s přechodovými rituály zkoumat na středním Slovensku, kde již Romové nežijí asi v takové bídě jako v osadách na východě. Tudíž jsem předpokládala, že jejich „tradiční“ hodnoty budou posunuty a budou se více podobat majoritě. Až tak značný vliv majority, jaký jsem předpokládala, se u Romů na Detvě neprojevil nebo alespoň ne ve všech obřadech.

Tato bakalářská práce zkoumá změny v přechodových rituálech u detvanských Romů z obcí Detva a Vígľaš, proč proběhly u některých obřadů a u některých nikoliv, zda je hodně rozdílná teorie a nynější praxe prováděných rituálů. Práce se zabývá i tím, zda jsou nějaké aspekty, které uspíšily transformaci zvyků romských rodin na Detvě a kdy k tomu docházelo.

Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část a okrajovými kapitolami jsou Metody použité při výzkumu, historie Romů na Slovensku a Popis zkoumané lokality, ve kterém se zaměřuji na život Romů v Detvě, Vígľaši a Zvolenské Slatině. Teoretická část práce mapuje, jak vypadaly přechodové rituály u Romů na Slovensku dříve a jak moc jsou u některých skupin rozdílné nebo nejsou. Kapitoly jsou rozděleny postupně od námluv a svatby, kde zásnuby hrály větší role než samotná svatba, poté jsem se věnovala těhotenství, porodu a narození dítěte a s tím spojených pravidel a úkonů. Jedna kapitola je věnována jenom křtu dítěte a rolím kmotrů, poslední kapitolů je smrt a pohřeb člověka, kde je popsáno také mnoho pravidel, které se musely vykonat, aby mohl mrtvý odejít v klidu. Jak je popsáno výše, praktická část je zaměřena změny v rituálech u detvanských Romů a vlivům, které napomáhaly jejich přeměnám. Tato část je dělena do kapitol stejně jako část teoretická, není vymezena tím, zda jsem údaj získala v Detvě nebo Vígľaši.

V teoretické části jsem vycházela především z knihy Cikánská rodina a příbuzenství, která obsahuje kapitolu Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život od Emílie Horváthové, která popisuje všechny aspekty života nejen Romů usedlých, ale i valašských. Jsou zde dobře popsány všechny obřady a tradice spojené s přechodovými rituály. Historii Romů na Slovensku a některé popisy

obřadů jsem čerpala z knihy Evy Davidové Cesty Romů a mnoho nových poznatků jsem získala ze studií ve Slovenském národopisu ročníku 36, který je zaměřen právě na rodinný život Romů na Slovensku. Pochopit život usedlých slovenských Romů a utřídit si poznatky mi pomohla kniha Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, která je přepsaným vyprávěním života Eleny Lackové.

Metody použité při terénním výzkumu

Terénní výzkumy týkající se Romů na Detvě byly prováděny v roce 2007 a 2008. První výzkum jsem absolvovala s dalšími studenty Sociální antropologie na Univerzitě Pardubice pod vedením Mgr. Zbyňka Andrše, a to čtrnáct dní v červenci roku 2007. Z tohoto výzkumu jsem získala jen omezené množství poznatků, které by se týkaly přechodových rituálů, a proto jsem se na Detvu vydala znovu v létě 2008. Tento terénní výzkum jsem absolvovala s Terezou Cachovou také studentkou pardubické antropologie. Bydlely jsme čtrnáct dní u jedné romské rodiny v Detvě, s níž jsme se seznámily při prvním výzkumu a která byla ochotná nás přijmout do rodiny. Právě z tohoto pobytu jsem díky blízkému kontaktu s Romy získala nejvíce informací.

Při prvním terénním výzkumu jsem využila fotoaparát i nahrávací zařízení, Romové na Detvě se nijak nestyděli, ale z nahrávaných rozhovorů byla cítit jakási nedůvěra a hlavně se respondent stále opravoval, když řekl něco špatně a podobně. Rozhovory byly většinou nestrukturované nebo polostrukturované, abychom se dozvěděli to, co jsme chtěli, jelikož někteří Romové zkrátka povídali a občas nebyli k zastavení. Myslím si, že i tak jsme získali mnoho poznatků o životě zdejších Romů. Tento výzkum probíhal jako takzvané nezúčastněné pozorování, jelikož jsme vždy za informátory pouze docházeli, akorát poslední tři dny jsme všichni bydleli u rodiny, která nás právě přijala i druhý rok, takže se dá mluvit o zúčastněném pozorování, protože dívky pomáhaly vařit a staraly se o děti a tak podobně.

Druhý výzkum probíhal úplně jinak než první, asi to bylo tím, že jsme byly samy dvě a celou dobu jsme bydlely mezi tamními Romy. V ulici, v níž jsme bydlely, jsem se neobávala používat fotoaparát, ale když jsme šly na sídlisko do vyloučené lokality, zde jsem cítila, že se Romové za svou chudobu stydí a nechtějí, aby někdo fotil zchátralé domy a nepěkné okolí. Pokud jsem ale fotila například děti, ty se mohly

přetrhnout, aby se dostaly před objektiv a ani některým ženám nevadilo, když jsem je fotila. Diktafon jsem nepoužila vůbec po zkušenosti z prvního výzkumu, obávala jsem se, že by se informátoři začali vyjadřovat jinak a nebylo jejich vyprávění autentické. Ještě jsem zapoměla poznamenat, že rozhovory probíhaly ve slovenštině, jelikož zde žije prý opravdu jenom málo Romů, kteří umí hovořit v romštině plynule, jedním z nich byla naše hostitelka. Zde jsem prováděla hlavně polostrukturované rozhovory, jelikož občas bylo nutné zasáhnout, abych se dozvěděla alespoň něco o obřadech a podobně. Hodně jsem také pochytila z toho, když jsme s ženami seděly před domem na ulici a ony si s námi povídaly nebo řešili svoje problémy. Poznámky z těchto rozhovorů jsem si zapisovala do terénního deníku hned, jak to bylo možné, takže jsou jistě některé výpovědi trochu zkreslené, ale bylo to z mého pohledu lepší než něco nahrávat. Pozorování bylo v tomto případě zúčastněné, jelikož jsme například pomáhaly s různými domácími pracemi a stále jsme byly uprostřed všeho dění. Někdy nás sama hostitelka posílala, abychom se šli podívat, zda na ulici nesedí ženy, a abychom si šly povídat a podobně.

Při první výzkumu jsme se představovali jako studenti, kteří se zajímají o romský jazyk a kulturu, téměř všude nás přijali bez velkých obtíží, bylo to i tím, že naši respondenti byli již zvyklí, jelikož rok před námi byla v těchto místech jiná skupina studentů, kteří za Romy také docházeli. Druhý rok když jsme přijely, nás naše hostitelka představovala jako kamarádky z Čech, které se na ni přijeli podívat, bylo vidět, že někteří sousedi jí snad i závidí, že má návštěvu z Čech. Někde nás kupodivu poznaly a skoro vždycky říkali stejnou větu: „Jé, že ste tu byli minulej rok, ale to vás bylo víc, ne?“

Výběr informátorů ani tak nebyl na mně jako spíše na tom, kdo bude ochotný mi něco říci. Samozřejmě, že jsem se snažila, aby do výzkumu byly zahrnuty různé věkové kategorie mužů i žen, musím ovšem uznat, že s ženami bylo mnohem jednodušší navazovat kontakt, a tak mám více informátorů žen než mužů. Respondenti jsou číslováni a je u nich uvedeno místo, kde žijí. Věk není uveden, jelikož jsem se přímo na věk neptala, ale abych to nějak rozdělila, píšu mladý/á (od 25 do 35 let), středního věku (od 35 do 55 let), starší (od 55 do 80 let) a starý/á (80 a více). Chci také upozornit na to, že pokud někde uvádím jména osob, jsou to jména smyšlená, aby nedošlo k tomu, že by mohl někdo mé respondenty vyhledat a podobně.

Použila jsem také biografickou metodu, která je založena na životních příbězích a vyprávění lidí. Především má hostitelka často vyprávěla o svém životě, ale i její dcery mluvily o tom, jaký porod měly ony a jak se bály o dítě, dokud nebylo pokřtěné. Hostitelka nám dokonce ukazovala fotky ze svatby a povídala o své tchýni, jak o nich bydleli a podobně. Myslím, že právě touto metodou jsem získala nejcennější informace o obyčejném životě romský žen na Detvě.

1. Stručný nástin dějin Romů na Slovensku

První zmínka o pohybu Romů na území Slovenska je z roku 1322. Další zmínky jsou již o skutečných lidech, kteří mají jména. V 15. století procházel Slovenskem král Sindel a vévodové se skupinou, rozdělili se a každá skupina se vydala jinam. Romové převzali oslovení král, vojvoda a další od majority a oslovovali tak své vůdce. Obyvatelstvo Romy nejprve přijímalo, věřili jejich legendám o tom, že jsou to kající, kteří ukuli hřeby pro Krista, a proto se teď toulají světem a podobně. Možná, že pro jejich vzhled a zvyky, které byly velmi odlišné od majoritních, a také jejich nesrozumitelný jazyk, se jich majorita začínala stranit a začalo jejich pronásledování. Romové sice přijali křesťanskou víru, jejich vztah k Bohu je dodnes velmi silný, ale tehdy se mohl jevit představitelům církve jako nedostačující. Neuznávali totiž prostředníka mezi sebou a Bohem a tak nechodili do kostela a podobně. V jejich životě hrála důležitou roli také magie ať už černá nebo bílá, a to se obyvatelstvu nelíbilo nebo z toho měli spíše obavy. „K tomu, že se v Evropě změnil postoj k Romům, přispělo v roce 1427 rozhodnutí pařížského arcibiskupa vyloučit (exkomunikovat) Romy z církve za porušování křesťanské morálky, především za nedodržování půstů, věštění, hádání z ruky a drobné krádeže.“¹ V Uhrách (dnešní Slovensko) nebyla represe tak důsledná, a proto Romové ze západu utíkali hlavně tam.

Za vlády Josefa I. (1706) byly podél hranic a cest vztyčovány tabule s nápisy varujícími před vstupem Romů na dané území. V tomto období byla majoritní společnost největším nepřítelem Romů, byl vykonán velký počet protiromských procesů, které mnohdy nebyly podloženy pravdivými důkazy, ale smyšlenkami ne-Romů. Obyvatelstvo navzdory perzekučním výnosům přítomnost Romů občas velmi

¹ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. 2001. str. 9

rádo akceptovalo, jelikož dovedli být užiteční svým zbožím a službami, daly se od nich také dobře koupit kradené věci.

První pokusy o asimilaci a usazování Romů začaly již v roce 1761 za panování Marie Terezie, která zpočátku své vlády také cikány vyháněla ze země a trestala za potulku. Poté ale změnila své rozhodnutí a začala s plánem asimilace. Z důvodů asimilace se mělo přestat používat slovo cikán, ale Romové se měli označovat jako novoročníci, novosedláci. Bylo jim zakázáno pod hrozbou fyzických trestů nošení tradičního oděvu, nesměli mluvit mezi sebou romsky a neměli mezi sebou ani uzavírat sňatky, což bylo pro Romy dříve nemyslitelné, jak jsem psala výše, existovala silná endogamie, také neměli používat cikánská jména, ale jména křesťanská. Syn Marie Terezie Josef II. kladl důraz především na vzdělávání Romů, na to, aby chodili pravidelně do kostela, a na zlepšení hygienických podmínek.

Od počátku 19. století se ale samotní Romové snažili získat půdu, aby se mohli usadit, protože kočovný život s sebou přinášel mnoho nevýhod a každodenních starostí. Pod nátlakem starousedlíků z vesnic, ale byly tvořeny romské osady a Romové odstěhováni do bezpečné vzdálenosti od obce, aby s nimi nemuseli ne-Romové přicházet do styku. Tím pádem cikánské děti nechodily do škol, vlastně to ke svému životu ani nepotřebovaly, v osadě neznali slovenštinu, a tak se nemohli zapojit do společnosti. Někteří Romům se ovšem podařilo proniknout do vesnice a stali se sousedy ne-Romských starousedlíků. Vznikem Československé republiky nenastala pro Romy žádná velká změna. Stále se používala stejná nařízení. Nadále mělo být uplatňováno vyhošťování Romů s cizí státní příslušností, zákon vymezoval trestání a postřek kočovných Romů a upravoval vydávání dokladů pro domácí Romy. Ve dvacátých letech agrární strana iniciuje petice volající po přijetí zákona, který by i nadále omezoval pohyb cikánů, tyto snahy skončily soupisem Romů roku 1925. V roce 1927 byl vydán Zákon o potulných cikánech, který se vztahoval na kočovné Romy, tuláky a osoby žijící po cikánském způsobu. „Tyto osoby se musely v roce 1928 podrobit soupisu, na jehož základě bylo vydáno asi 36 000 tzv. Cikánských legitimací, které měly těmto osobám sloužit jako průkazy totožnosti.“² Některá opatření, jako zákaz vstupu na některá místa, stávaly se i případy, že kočovným Romům byly odebírány děti, diskriminovala především kočovné Romy, i když mohla být použita i pro Romy usedlé. Tohoto se využívalo především v Čechách a na

² Kolektiv autorů, Petr Lhotka, Romové – O Roma, 1999, str. 25

Moravě, na Slovensku už většina Romů žila usedle v osadách vzdálených od vesnice.

Po tomto období přichází asi nejsmutnější kapitola romských dějin, a tím je druhá světová válka. Romy na Slovensku sice nepostihla tato doba, tak hrozně jako české Romy (genocida), i tak to pro ně nebylo lehké období. Slovensko sice podléhalo a bylo spojencem nacistického Německa, ale mělo svou vlastní legislativu, a tak Romové nebyli odsouzeni k masovému vyvraždění, i když i zde byla vyhlášena různá diskriminující nařízení. Bylo vyhlášeno, že Romové jsou postaveni mimo zákon. „To znamená, že nemají přístup do krčem a veřejných podniků, nesmějí vstoupit do obce s výjimkou dvou hodin denně [...] a nesmějí používat veřejných dopravních prostředků. Tento rozkaz byl vydán proto, že cikáni jsou asociální živel, který roznáší infekce a vši.“³ Tato nařízení omezovala život usedlých Romů, jelikož jim nikdo například nechtěl křtít děti, což je pro budoucí život Romů jedna z nejdůležitějších věcí. Později také bylo nařízeno, že některé osady musí být přestěhovány od veřejných cest a z blízkosti obcí. „V roce 1941 byla otevřena řada pracovních táborů pro muže (postupně jich bylo na Slovensku jedenáct, tábor v Dubnici nad Váhom se koncem války změnil v tábor koncentrační).“⁴ Některé osady postihly vyhlazovací akce, jelikož tamní Romové byli obviněni ze skrývání a pomoci partyzánů, což se skutečně dělo.

Slovenští Romové po válce jezdili do Čech, jelikož zde nacházeli práci a žilo se jim zde lépe než v osadách. Na Slovensko dokonce jezdili náboráři a lákali Romy, aby s nimi odešli do Čech, protože zde chyběla pracovní síla po odsunutých Němcích. Většinou nejprve odjeli muži, když sehnali práci a bydlení, přijížděly za nimi ženy s dětmi a zůstala tu celá rodina. „V roce 1948 se stávají rovnoprávnými členy společnosti, což jim zaručila ústava. V říjnu 1958 schválil socialistický parlament zákon o trvalém usídlení kočujících osob.“⁵ Romové museli zůstat tam, kde zrovna se svými vozy a rodinami byli, obec jim měla zařídit nové bydlení. Toto nařízení postihlo nejvíce olašské Romy, kteří celý svůj život kočovali, a byla to součást jejich života a jejich způsob obživy byl také postaven na tom, že mohli cestovat po krajích a nabízet své služby. „Státní orgány v poválečném období odmítaly k Romům přistupovat jako ke zvláštní národnosti. Domnívaly se, že Romové svou zaostalost

³ Lacková, Elena, Hübschmannová Milena, Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou, 1997, str. 107

⁴ Ryvolová, Karolína, Stručný přehled dějin Romů, 1998, str. 16

⁵ Horváthová Jana, Kapitoly z dějin Romů, 2002, str. 51

mohou překonat pouze tak, že se vzdají svého dosavadního života a co nejvíce se přizpůsobí většinovému obyvatelstvu. Znamenalo to, že nesměli zakládat folklorní soubory, mládežnické nebo sportovní kluby, ve školách se nesměli zpívat romské písně, nesměly vycházet romské knihy a časopisy, v televizi se nesměly vysílat romské večerníčky.⁶ „V 60. letech se tzv. cikánská otázka dále prohlubovala, dosavadní koncepce násilné asimilace se ukázala jako nerealizovatelná, podobně jako další „koncepte tzv. rozptylu“ – rozmístění Romů v rámci tehdejšího Československa.“⁷ V rámci Národní fronty v šedesátých letech Romové vytvořili vlastní organizaci Svaz Cikánů a Romů, kterých fungoval v Čechách i na Slovensku, chtěli tak napomoci v řešení otázek s nimi spjatých. Po roce 1973 se řízená asimilace mění na koncepci společenské integrace. Romové se mohli vrátit ke svým tradicím a zvykům, zakládat folklorní soubory ovšem jen v omezené míře.

Po sametové revoluci se Romové snažili o to, aby byli uznáni jako etnická skupina. V této době také přibývá ne-Romů, kteří chtějí pomáhat Romům s včleněním se do majoritní společnosti. Takových organizací stále po revoluci přibývá. V roce 1991 bylo v Brně otevřeno Muzeum romské kultury, které chce ne-Romům i Romům přiblížit dějiny a kulturu Romů. Romové také pořádají vlastní hudební a kulturní festivaly, vydávají romské noviny. Lidé sice dnes poslouchají romské zpěváky nebo kapely, ale jinak je aktivity Romů moc nezajímají a tyto aktivity se odehrávají mezi Romy, kam se každý ne-Rom nedostane, a tak většina zůstává prozatím o Romech jen nedostatečně informována, ale není to jen chyba ne-Romů, ale i Romů, kteří jsou občas až moc nedůvěřiví a jen tak někoho k sobě nepustí.

2. Popis zkoumané lokality

Výzkum jsem prováděla v různých obcích v regionu Podpoľanie a v jeho centru, kterým je okresní město Detva. Region se takto jmenuje, jelikož nad Detvou se týčí sopečné pohoří Poľana, které je zároveň chráněnou krajinnou oblastí.⁸

Tato oblast je také jistě zajímavá z hlediska jeho etnogeneze a vzájemných vlivů života Romů a Detvanců. Tyto vlivy je možné vidět například v písních a

⁶ Mann, Arne B. Romský dějepis, 2001, str. 36

⁷ Kolektiv autorů, Eva Davidová, Romové – O Roma, 1999, str. 35

⁸ SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE. *CHKO Poľana* [online]. 2008 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.skonline.sk/chko.php?id=20>>.

tancích. Mnoho slovenských folklorních souborů má a mělo mezi sebou romské muzikanty. Naopak se také romské soubory učí tradiční slovenské tance a písně z tohoto regionu a prokládají je svými prvky a podobně⁹. Život Romů v Detvě byl asi také ovlivňován způsobem života Detvanců nejen, co se týče folkloru. Stejně jako například v České republice nebyl a dosud není mezi Romy a tamní majoritou rovnoprávný vztah a někteří Romové z Detvy se chtějí přiblížit svým způsobem života gádžům, a proto se například snaží odstěhovat z romských lokalit do intravilánu města k majoritě. „Brácha žije a hlavně se chová jako bílej, skoro sem nechodí, ale ne proto, že by se za nás styděl, prostě mu je dobře, tam kde je.“¹⁰ Nevím, zda se nějak ovlivňují i jiné složky kultury jako architektura nebo třeba výtvarnictví. Vztahy a změna způsobu života nebo vlivy v kultuře Romů a Detvanců nebyly předmětem mého výzkumu, takže mohu pouze vyvozovat z toho, co jsem slyšela nebo viděla.

První výzkum jsem prováděla především v obcích v okolí okresního města Detvy, v jejichž extravilánu sídlí Romové – Zvolenská Slatina a Vígl'áš. První výzkum proběhl v polovině července roku 2007 v rámci studijního programu Sociální antropologie Univerzity Pardubice. Výzkumu se zúčastnilo celkem osm studentů včetně mě pod odborným vedením Mgr. Zbyňka Andrše, který nám pomáhal navazovat kontakt s místními Romy. Každý student měl nějaké své téma, ale všichni se zajímali o Romy, i když některým to nevydrželo a další rok se již výzkumu neúčastnili v této lokalitě nebo se zabývali úplně jiným tématem. Při tomto výzkumu jsme spali na zřícenině Vígl'ášského zámku a do okolních obcí jsme dojížděli. Většinou jsme jezdili ve skupinkách po dvou nebo po třech lidech. Jelikož rok před námi tam byli jiní studenti také pod vedením Mgr. Andrše, nebyl takový problém navázat s někým kontakt a povídat si. Romové na Detvě povídají hodně o romských muzikantech z této oblasti a také o výtvarnících, jelikož překvapivé množství Romů na Detvě se zabývá malířstvím a jejich práce jsou mnohdy známé i ostatním.

Další rok (2008) jsem pobývala už pouze čtrnáct dní v Detvě (ulice Kamenná). Zde jsem byla se studentkou druhého ročníku sociální antropologie Univerzity Pardubice, která zde prováděla také výzkum již druhým rokem. Bydlely jsme u romské rodiny, kde jsme pomáhaly v chodu domácnosti. Také jsme se sbližily s místními ženami. Měla jsem možnost zkoumat rituály nejen v této rodině, ale bylo i jednodušší se zeptat místních žen na potřebné informace. Opět jsem navštívila

⁹ R6 – romská žena, která vede romský folklorní soubor

¹⁰ R4 – žena středního věku ze staré Detvy

dvakrát Romy žijící ve Víglaši, kde mými informátory byly opět především ženy, které seděly před domy a povídaly. Všichni moji respondenti v této oblasti žili a žijí buď od svého dětství, nebo od zásnub, takže se přivdaly/ přiženili, tudíž si myslím, že se na ně mohu spolehnout, co se týče informací právě o přechodových rituálech, jelikož je buď již sami zažili, nebo je znají z vyprávění svých rodičů a prarodičů.

2.1. Detva (město)

Detva leží ve středu Slovenska v Banskobystrickom kraji, je okresním městem s asi patnácti tisíci obyvateli. Je rozdělena do několika částí, a to nejen administrativně. „Detva - historická časť a Detva – sídlisko nachádzajúce sa v intraviláne mesta a miestne časti (lazy): Krné, Piešť I., Piešť II., Kostolná, Skliarovo a Zapriechody nachádzajúce sa v extraviláne mesta, tzv. lazy.“¹¹ Toto rozdělení je patrné na první pohled. Když do města přijedete vlakem, uvidíte pouze paneláky, a teprve po třiceti minutách chůze se dostanete do části, kde je vidět původní osídlení. Někdy je Detva samotnými obyvateli členěna na starou a novou Detvu. Ve staré části jsou malé rodinné domky, které zapadají do rázu okolí, je zde také kostel a náměstí. Novou část tvoří převážně panelové domy a nová zástavba.

Romové jsou v tomto městě výraznou menšinou, obývají jak starou tak i novou část Detvy. Patří mezi sociálně slabé občany. „Podľa prieskumu pracovníkov Komunitnej sociálnej práce v Detve je približný počet Rómov v meste Detva cca 950, čo tvorí okolo 6,3 % z celkového počtu obyvateľov mesta Detva.“¹² Lokalita s nejpočetnější romskou populací je asi v nové části města, hned při příjezdu od Zvolena. Ulice, na které stojí zchátralé činžáky s nepěkným okolím, se jmenuje Štúrova, ale Romové tomu převážně říkají jenom sídlisko. Takové místo se v České republice a především českých médiích často označuje jako sociálně vyloučená lokalita. Nevím, jak domy vypadají uvnitř, nebo spíše byty, ale z venku jsou domy velmi zchátralé. Hned přes ulici je detvanský úřad práce a sociálních věcí. V této lokalitě byl také otevřen Klub SPOLU, který nabízí dětem jiný způsob trávení času, než je poflakování a podobně. V klubu funguje romský folklorní soubor ROMKA, kam

¹¹ GOLIÁNOVÁ, Anna. *Naše mesto* [online]. [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.detva.sk/images/empty.gif>>.

¹² PHSR *mesta Detva na roky 2008 - 2013* [online]. 2008 [cit. 2009-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.detva.sk/?id_menu=27355&limited_level=1&stop_menu=27355>.

tedy chodí podle jejich vedoucí především děvčata. Mnoho mužů z této lokality je nezaměstnaných nebo pracují na černo. Na život rodiny vydělávají často ženy občasnou prostitucí, tímto způsobem se živí jen některé ženy. Většinou to jsou ženy, které měly hodně dětí a například se staraly ještě o rodiče, muži nechodili nikam do práce, a tak vydělávala žena tímto způsobem. Slyšela jsem také od místních žen, že některé jsou nuceny k prostituci právě svými manžely, aby tito mohli být celý den doma a nic nedělat. Tamní ženy odsuzovaly jinou, že „šlape“ a na děti kašle a podobně. Tak vypadá lokalita sídlisko.

Další lokalitou, kde žijí převážně Romové a kde jsem měla možnost pobývat čtrnáct dní, je ulice Kamenná, která se nachází již ve staré části Detvy. Zde rodiny bydlí většinou ve vícegeneračních domech. Ženy bývají s dětmi doma a muži pracují. Většinou jde o práci na černo na stavbách, Romové říkali a stěžovali si, že by je nikde nikdo nezaměstnal, když jsou Cikáni. Někteří z nich mají na dvorcích domácí zvířectvo – ovce, prasata, kozy a slepice. Život žen a dětí v létě se odehrává většinou na silnici, kde si ženy povídají, děti si hrají a mezi tím běhají psi. Ale je tu jakýsi klid a kolem domů mají Romové čisto nebo mají tak vysoké branky, že za ně není vidět. Dvůr mají většinou za domem, takže ani tam není vidět, zda mají čisto nebo ne. V citovaném plánu rozvoje města není tato romská lokalita ani uváděna.

Uváděnou je ale ulice Orlová, kde jsem navštívila příbuzné mé informátorky. Když jsme do ulice vešly, nesl se tam podivný štiplavý zápach. Stály tam malé rodinné domky. Cestou jsme viděly jeden dům postavený svépomocí, kolem kterého byl strašlivý nepořádek, všude se válelo železo a odpadky a podobně. Informátorka tvrdila, že tam bydlí romští narkomani, že jsou to degeši a podobně. Dům příbuzných byl moc pěkný, zrovna zrekonstruovaný zvenku i uvnitř. Oni sami říkali, že je to někdy těžké žít vedle takových sousedů.

Poslední mnou nenavštívenou lokalitou je ulice Cintorínská. „Domy jsou nejrůznější kvality, většina je stavěna svépomocí. Jedná se především o zděné dvoupodlažní domky, ve kterých bydlí pohromadě několik rodin. Pár domků jsou jen jakýmsi způsobem různě stlučené laťky, plechy atd.“¹³

¹³ KISSOVÁ, Blanka. *Tvorba romských insitních výtvarníků na středním Slovensku*. 2008. Bakalářská práce. str. 10

2.2. Okolní navštívené vesnice

Při výzkumu jsem navštívila také Romy bydlící v extravilánu Vígľaše a Zvolenské Slatiny, kde jsem také získala informace týkající se mé práce. Obec Vígľaš je vzdálena od Detvy asi deset kilometrů a jezdí sem autobus i vlak. Stojí tu zřícenina hradu založeného pravděpodobně křižáky.¹⁴ V této obci žije okolo 1 500 obyvatel, bohužel se mi nikde nepodařilo zjistit, kolik procent je Romů. Romskou lokalitu zde od vesnice odděluje železniční trať, nachází se na kopci, ale není nijak příliš vzdálená od vesnice. Opět zde Romové žijí v rodinných vícegeneračních domech, které si postavili asi svépomocí. Muži si zde stěžují, že nemohou najít zaměstnání, a tak jezdí pracovat většinou na stavby do Čech na celý měsíc, a pak jsou zase nějakou dobu doma. Nevím, zda je zde nějaký mladý Rom alespoň vyučený nebo dokonce středoškolák, jelikož mladí, které jsme potkali, neměli ani jeden vystudováno nic a ani nepracovali. Především mladí Romové s námi komunikovali, starší ženy byly nejdříve odtažité, ale nakonec i od nich jsem získala nějaké drobné informace.

Zvolenská Slatina je od Detvy vzdálena asi dvacet kilometrů a také je na trase autobusu Detva – Zvolenská Slatina. Počet obyvatel je kolem dva a půl tisíc, opět nemám informace o tom, kolik zde žije Romů. Ovšem poprvé, když jsme dojeli do obce a hledali romskou osadu, museli jsme se několikrát ptát. Osada je od obce pěkný kousek cesty, je úplně mimo dění obce a v noci cesta není vůbec osvětlena. Domky stojí ve strmém kopci, některé jsou pěkné, jiné jsou polorozpadlé a jsou „vylepšovány“ různými plechy. Jsou zde malé rodinné domky, kde žije většinou jen jedna rodina. Nevím, jak je to zde s prací, ale asi to bude stejné jako například ve Vígľaši. Navštívila jsem ještě další obce a osady, ale nebudu se o nich zmiňovat, jelikož jsem tam nejela, abych něco zkoumala, ale většinou se jenom podívat. Na první pohled ale byla osada ve Slatině asi nejvíce postižena chudobou, domy tam byly hodně zchátralé a mezi nimi vedly pouze cesty zasypané drtí z kamenů a cihel.

¹⁴Vígľašský hrad [online]. 2008 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.viglas.sk/Obec.htm>>.

3. Popis tradic u jednotlivých přechodových rituálů u Romů

V této kapitole se budu věnovat popisu přechodových rituálů, jak vypadaly dříve u usedlých Romů na Slovensku, neboť ne ve všech v osadách byly tradice spojené s narozením dítěte, křtem, svatbou a pohřbem stejné. Jelikož skupiny Romů se na Slovensku usazovaly postupně, jejich zvyky se měnily v průběhu času a také tím, v jak úzkém kontaktu byla romská komunita s majoritou. Mnoho obřadů bylo totiž právě pozměněno v závislosti na majoritě nebo také náboženství, které Romové přijali. Chtěla bych upozornit, že tato část se nebude věnovat pouze osadám na středním Slovensku, ale bude obsahovat informace od Romů z celého Slovenska, ale pouze usedlých slovenských Romů. Nechci do této práce míchat zvyky valašských (olašských) Romů ze Slovenska, kteří sice dnes také žijí na území Slovenska usedle, ale většinou ne v osadách. Kočování u nich vydrželo nejdéle, a tak přišli méně do styku s gádži a jejich tradice se tudíž tolik neměnily. Změny v nich probíhají v podstatě teprve padesát let, od zákazu kočování.

Kapitolu začnu svatbou a s ní spojenými námluvami, které leckde hrály větší roli, poté se budu věnovat těhotenství a pravidlům, které musely dodržovat těhotné, aby neohrožovaly ještě nenarozené dítě, a tradicím spojeným s narozením dítěte až do křtu. Poté se v jedné části budu věnovat tomu, jak probíhal křest v romských rodinách dříve a nakonec se zaměřením na smrt člověka a pohřeb, který je velmi zajímavou součástí života Romů. Vycházet budu především z knihy Emílie Horváthové *Cigáni na Slovensku*, a to z kapitoly *Rodinný a společenský život* a také z příspěvků, které jsou ve Slovenském národopisu ročníku 36¹⁵.

3.1. Svatba a námluvy u slovenských Romů

Dříve, než se dostanu k samotným rituálům námluv a svatby, musím se zmínit o záležitostech, bez kterých by dříve většinou ani k námluvám nedošlo. Důležitý je totiž například věk nevěsty, výběr partnera a podobně. Vlastně nebyl ani tak důležitý skutečný věk nevěsty, ale spíše její fyzická a psychická vyspělost v ženu, která se dokáže postarat nejen o svou budoucí rodinu, ale také o rodinu manžela. Romky se staraly od nízkých let o své sourozence a pomáhaly matce s chodem domácnosti,

¹⁵ *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1.

jelikož romská rodina byla početná a matka by asi sama vše nezvládala. Romské dívky se brzy naučily vařit pro celou rodinu, pracovat například na poli pro sedláky a dělat nejrůznější domácí práce, a tak jejich věk na vdávání byl okolo patnácti až sedmnácti let, někde ještě nižší. Možná to nebylo jenom proto, že romské dívky byly (subjektivně) psychicky a i fyzicky vyzrálé brzy¹⁶, ale nízký také proto, aby si dívku její manžel a jeho rodina mohli vychovat k obrazu svému¹⁷. „18-ročné dievča bolo považované už za staré.“¹⁸ Lacková dokonce píše, že jak bylo děvčeti šestnáct sedmnáct a nežilo ještě s mužem, strachovala se rodina, že jim zůstane „*pro purano ciral*, na „zasmrádlý tvaroh“.“¹⁹ V různých osadách byly za nejlepší věk považovány asi jiné roky. Dle mého stejně nešlo ani tak o věk, ale vyspělost, proto se také uvedené roky liší v různých knihách.

Další důležitou záležitostí před námluvami byl výběr partnera, ať už rodinou nebo samotnými mladými lidmi. Podle Horváthové dříve byly romské skupiny endogamní, nejspíš to bylo tím, že původ Romů je, dnes již nepochybně, v Indii, kde existoval a dodnes existuje kastovní systém, Romové si jakýsi kastovní systém s sebou z Indie donesli. „Kasta je endogamní rodová skupina se specifickou tradiční profesí. Hranice kasty jsou dány řadou předpisů a pravidel, která musí každý její člen dodržovat, nechce-li být ze skupiny vyloučen.“²⁰ Tyto romské skupiny (kasty) mohly být profesní nebo šlo o rituální čistotu a také o to, zda byla skupina kočovná nebo žila usedle v osadě.

Například muzikanti měli mezi skupinami vysoké postavení, a tak téměř neexistovalo, že by si Rom z rodiny muzikantů vzal partnera z rodiny kovářů nebo korytářů a podobně²¹. Dříve a ani dnes podle mých informátorů z Detvy by si olašský Rom nevybral děvče od slovenských Romů a ona jeho také ne. Dnes už žijí všichni Romové usedle, ale i tak prý v Detve o žádném takovém svazku nevědí.²² Velký důraz byl kladen na rituální čistotu, která se projevovala při přípravě jídla a způsobu obživy. Žužo (rituálně čistý) Rom by skoro nikdy nevstoupil do svazku s degešem

¹⁶ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů 1945-1990*. 1995.

¹⁷ Mladý pár šel většinou bydlet k rodině manžela.

¹⁸ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život*. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 119

¹⁹ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 33

²⁰ HORVÁTHOVÁ, Jana, *Kapitoly z dějin Romů*, 2002, str. 6

²¹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život*. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007,

²² R1 – muž - sídliště Detva, R2 mladá žena – stará Detva, R3 – stará paní z Vigľaše

(rituálně nečistí Romové, kteří jedí psy a zdechlíny a podobně). Tato pravidla při výběru partnera zmiňují téměř všichni autoři zabývající se romskými tradicemi.²³ Při výběru partnera hráli důležitou roli rodiče, kteří dříve dokonce sňatky domlouvali mezi ještě nenarozenými dětmi, aby se spojily dvě rodiny a tím se pozvedla jejich síla a prestiž. Při tomto domlouvání hrál také důležitou roli majetek, jelikož se spojily dvě bohaté rodiny. Nikdo nehleděl na to, že se mladí třeba nebudou mít rádi, že spolu nechtějí být, většinou ke svazku došlo a oni spolu zestárlí a měli děti. „Ve většině případů se naopak rádi měli, protože se nejednalo jenom o erotické zajiskření.“²⁴ Později si vybírali mladí partnery sami, ale rodina musela vybraného partnera schvalovat. Když ho neschválila, stávalo se, že mladí spolu utekli do sousední osady nebo k příbuzným, a když se vrátili, měli už většinou dítě, takže je rodina přijala. „Útěk byl ovšem činem, ke kterému bylo třeba hodně odvahy. Autorita rodičů byla svatá. A pak, členové rodiny se milovali navzájem a srdce člověku nedovolilo, aby příbuzným udělal bolest nebo ostudu.“²⁵ Když rodina schválila vybraného partnera, mohlo dojít k námluvám, které měly také v každé osadě jiný průběh. Jejich průběhu se budu věnovat v následující části této kapitoly.

3.1.1. Tradice spojené s námluvami (zásnubami)

Romsky se námluvy nebo zásnuby řeknou **mangavipen**, většinou při námluvách proběhly i zásnuby mladých lidí a tím začínal jejich společný život. Téměř ve všech osadách probíhá tento obřad stejně, jak jsem se mohla dočíst z knih.²⁶ Někteří autoři uvádějí mangavipen jako zásnuby, jiní opravdu jenom jako žádání budoucího ženicha o ruku nevěsty. Jak jsem již psala výše, řekla bych, že je to tím, že při námluvách se většinou rovnou prováděly i zásnuby. Někteří autoři obřad, který budu popisovat, nazývají romskou svatbou (bijav), ale já budu svatbu ve své práci chápat jako úřední nebo církevní sňatek, při kterém dochází zase k jiným tradicím a obřadům.

²³ HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964, DAVIDOVÁ, Eva. 1995, PLATKO, Juraj. 1988

²⁴ ANDRŠ, Zbyněk. 2009

²⁵ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 97

²⁶ HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964, DAVIDOVÁ, Eva. 1995, LACKOVÁ, Elena. 1997, MANN, Arne B. 2001

Samotné námluvy probíhají tak, že přijde rodina ženicha (nejen rodiče, ale i sourozenci a kmotr) do domu nevěstiny rodící žádat o její ruku. Dost podobně dříve probíhaly české nebo slovenské námluvy. Většinou rodina ženicha nakoupila nějaký alkohol a rodina nevěsty zase přichystala občerstvení pro příchozí. Navzájem se hostili a povídali si. „Otec ženicha sa prihovára rodičom nevesty, ďakuje im za výchovu a starostlivosť, ktorú vynaložili pri výchove svojej dcéry a pýta ju pre svojho syna.“²⁷ Když nevěsta souhlasila, došlo k zasnubám. Před nimi si to mladí mohli rozmyslet, pokud svatba nebyla domluvená před jejich narozením. Pokud si však jeden druhého vybral dobrovolně, měl v tuto chvíli možnost obřad odvolat. Tento zvyk byl jen v některých osadách. Zmiňuje se o tom Juraj Platko ve svém příspěvku Svadba u Cigánov v Abranovciach.²⁸ Většinou, když už přišla rodina na námluvy, bylo všechno připraveno, aby se mladí zasnoubili a žili spolu. Námluvy (mangavipen) se, stejně jako většina romských oslav, uskutečňovaly v pátek nebo v sobotu, jelikož druhý den se nešlo do práce, a tak se mohlo slavit až do rána. Chlapci chodili na námluvy vždy pěkně a čistě ustrojení a rodina nevěsty také byla oblečena, jak se na slušnou rodinu patří. „Sú sviatočne vyobliekaní: tmavý oblek, biela košeľa, tmavá kravata. Podobne sú oblečení i domáci, nevesta je v bielom.“²⁹ Rodiče mladého ještě nezasnoubeného páru se také domlouvali na podmínkách budoucího života jejich dětí, kde budou bydlet, kdo je bude nějakým způsobem financovat a podobně.

Po všech formalitách, které jsou popsány výše, docházelo ve většině osad rovnou k zasnubám mladého páru, což byl pro Romy obřad, ve kterém docházelo k uzavření (ne)formálního manželství. Tento obřad vypadal ve všech osadách hodně podobně, rozdíly byly opravdu v maličkostech.

Dříve zasnuby prováděl především *vajda*³⁰, který ovšem později ztrácel na autoritě, až tento pojem zanikl a dnes v osadách na Slovensku téměř nikde žádného vajdu nenajdeme. Tím pádem úkol provést zasnubní obřad byl většinou na kmotrovi nevěsty nebo ženicha, na otci, „v iných osadách to bol nevěstin ujec alebo iný príbuzný mladého páru, ktorý však v spoločenskom živote osady ani zďaleka nemal

²⁷ PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 178

²⁸ PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1

²⁹ PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 178

³⁰ Vajda dříve v osadách splňoval funkci jakéhosi romského starosty, který měl právě na starosti i vykonávání obřadů, ale hlavně rozhodoval o dění v osadě. Tento pojem vychází asi ze slova vojvoda.

už ten význam jako jeho předchodca“.³¹ (Předchůdcem Horváthová myslí právě vajdy.) Když byl tedy člověk, který mohl mladý pár zasnoubit, v domě, začal zasnubní obřad.

Ve většině osad se tento obřad prováděl následujícím způsobem. Mladému páru byly překříženy ruce a poté se svázaly červeným šátkem. Obřadník jim nalil do rukou červené víno nebo pálenku, kterou museli z dlaní vypít. Dívka z dlaně muže a naopak. Autoři se zmiňují kromě alkoholu, také o cukru. „Do dlaní ženichovi aj neveste nasypú cukor. To preto, aby sa mladí mali radi, aby mali dobrý sladký život.“³² Obřadník pronášel řeč, ptal se, zda se mladí mají rádi, zda spolu chtějí žít a podobně. Poté se mladí políbili a tím byl jejich svazek stvrzen.

Stávalo se, že k soužití mladých docházelo bez jakéhokoliv obřadu, pouze se šlo na námluvy, a pokud se všichni dohodli, mohl si vzít mladík ženu odvést k sobě domů. Pouze si rodiče podali ruce a tím byl svazek schválen. Někde docházelo k manželství na zkoušku, jak to popisuje Horváthová. „Keď mladá žena žila s mužom už viac týždňov, obvykle u jeho rodičov, bez toho, aby dochádzalo k nezhodám, prišli ju jej rodičia a príbuzní navštíviť. Pri tejto príležitosti spoločne vystrojili hostinu, ktorá bola akýmsi oficiálnym potvrdením nového zväzku.“³³ Horváthová ještě popisuje obřad námluv v kovářských osadách, kde vajda udělal na šátku uzel, do uzlu potom na kovadlině dlouho bouchal, až každému zbyl v ruce cíp šátku. Uzel vajda schoval k sobě, a když se manželé definitivně rozešli, spálil ho.³⁴ Těmito způsoby byl stvrzen svazek i velmi mladých lidí, ale každý v osadě je toleroval jako novomanžele, kteří žijí spolu a mají spolu děti.

Po svatbě šla *bori* ³⁵většinou do domu k rodině manžela. Často u tchýně neměla vůbec jednoduchý život. Stále ji někdo pozoroval, jestli dělá věci dobře, a byla neustále porovnávána s tchýní, zda zadanou práci dělá tak rychle a dobře jako ona.

V nové rodině se žena nestarala pouze o svého manžela, ale také o jeho sourozence. Když něco udělala špatně, tchýně jí to hned vyčetla a nejen ona, ale

³¹ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a príbuzenství*. 2007, str. 121

³² PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 179

³³ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a príbuzenství*. 2007, str. 121

³⁴ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a príbuzenství*. 2007.

³⁵ Bori znamená romsky snacha nebo také mladá nevěsta.

právě muži sourozenci si ji dobírali, že nic neumí, že je neschopná, dělali si legraci i ze svého bratra, koho si to přivedl domů a podobně. Měla velkou ostudu.

Peníze, které manžel vydělal, odevzdával ale své matce, která hospodařila a vařila nebo nakupovala suroviny na vaření pro všechny. Když bori dělala něco špatně, byla opravdový chudák. „Tchyně a švagrové ji týraly a sekýrovaly tak dlouho, dokud z ní neudělaly pořádnou, pracovitou, oddanou a hlavně poddanou ženu.“³⁶ Proto se také často stávalo, že mladá dívka po několika měsících soužití s novou rodinou utekla zpátky ke svým rodičům, kde nějaký čas zůstala, dokud si pro ni nepřišel manžel nebo se nerozhodla, že se vrátí sama od sebe. Většinou utekla i se svými dětmi.

Nebylo to tak, že by ji tchyně nesnášela nebo ona nesnášela ji, prostě to tak chodilo. Musíme si uvědomit, že dívce, když měla zasnuby, bylo čtrnáct patnáct let a chlapcům nebylo o moc více, takže tchyně ji opravdu jen dále vychovávala jako její matka, aby, až se odstěhuje se svým manželem a jejich dětmi, se o všechny dokázala postarat a uživila je. Postavení ženy v rodině se většinou zlepšilo po narození prvního dítěte.

3.1.2. Tradice spojené se svatbou

Romsky se svatba ať už církevní nebo úřední řekne bijav. Dříve se čekalo na to, až budou oba v páru plnoletí a tudíž bude možné plnoprávně uzavřít manželství. V některých lokalitách také docházelo ke svatbě proto, aby mohlo být pokřtěno narozené dítě. Asi ne všude souhlasil farář s tím, že bude křtít dítě nesezdanému páru, jelikož pak by dítě nevyrostalo ve „správné“ křesťanské rodině. Jinde stačilo, když cikáni uměli alespoň přikázání, aby jim mohl farář dítě pokřtít.³⁷ Romové sice věří v Boha, ale jejich víra se může ostatním věřícím zdát taková chladná. Do kostela chodili, když chtěli pokřtít dítě, když se brali, ale na mše téměř vůbec. Vysvětlovali to

³⁶ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 102

³⁷ Ptala jsem se jednoho pardubického faráře, zda je bezpodmínečně nutné, aby pár byl sezdan, když chce křtít dítě. On mi hodně dlouho všechno vysvětloval a vyplynulo z toho, že to není nutné. Je spíše důležitější, zda umí přikázání, jsou dobří křesťané a rodiče slíbí při křtu, že budou dítě vychovávat k víře a podobně, jelikož dítě přece nemůže za to, že matka je například svobodná nebo pár nemá peníze na svatbu a tak dále. Zajímavé však bylo, když jsem mu řekla, proč mám vlastně takovéto otázky, že se zajímám o obřady Romů na Slovensku, asi myslel, že se ptám kvůli sobě. Jediné, co mi na to řekl, bylo něco v tom smyslu, že pro TY je důležitý jenom ten křest a pohřeb, ale to je tak všechno, jinak že o víře nic nevědí.

tím, že nepotřebují prostředníka (církve) mezi sebou a Bohem. „Většina Romů na Slovensku se hlásí k římskokatolickému vyznání; v severovýchodní oblasti, obývané Rusíny, se hlásí k řeckokatolické nebo pravoslavné víře.“³⁸ Myslím si, že Romové se většinou přiklánějí k víře, která je v dané oblasti, kde žijí, dominantní. Víra Romů je zajímavým synkretismem mezi křesťanstvím a jejich vírou v pověry, zvyky a magii.

V historii se nekonaly ani úřední a ani církevní svatby nebo se to dělo jen zřídka. Přelom nastal za vlády Marie Terezie a poté jejího syna, kteří zavedli mnoho nařízení vztahujících se ke způsobu života Romů. Jedním z nich bylo i to, že se musí brát, jinak jim bylo vyhrožováno tělesnými tresty. „V druhé polovině 18. století byli sice k tomu donucováni pod trestem vězení a palicování, později se však tento tlak uvolnil v souvislosti s celkovým poklesem zájmu o zjednotění jejich způsobu života s ostatním obyvatelstvem.“³⁹ Romové také byli později v tomto století nuceni k tomu, aby se nebrali mezi sebou, takže už takto brzy vznikala smíšená manželství. Po skončení vlády těchto osvícenských panovníků se téměř nikdo nezajímá o život Romů, a tak opět dochází pouze k mangavipen, ale úřední nebo církevní svatba u Romů je výjimečná. „V súpise z roku 1924 sa u prevažnej väčšiny rodín uvádza, že manželia sú nesobášení. Úradne boli sobášení iba hudobníci a niektoré ďalšie, v podobnej miere asimilované skupiny, kým ostatní sa pridržovali vlastných tradičných spôsobov.“⁴⁰ Jak se ale mění způsob romského života v usedlý, opouští některé své tradice a přibližují se majoritě používáním podobných obřadů. Toto je právě podle mě nejvíce vidět při romské svatbě ať už dnes nebo za minulého režimu, kdy docházelo více ke svatbám na úřadech. Romské ženy se například strojily do dlouhých bílých šatů jako Slovenky.

Velikost svatby byla různá podle toho, jak majetná byla rodina, která svatbu pořádala. Většinou se náklady na svatbu rozpočítaly mezi obě rodiny. Když spolu snoubenci žili už hodně dlouho nebo se jednalo o druhou svatbu jednoho z nich, byla svatba malá a tichá. Na „normální“ svatbu byli zváni všichni příbuzní i sousedi. Důležité však bylo, aby jako první byli pozváni kmotři. Zvát se chodí nejméně jeden až dva týdny před svatebním dnem. „Pozdní pozvání se chápe jako snaha zabránit pozvanému, aby opatřil náležitý svatební dar (ať už ve formě jídla, pití nebo

³⁸ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. 2001. str. 35

³⁹ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a príbuzenství*. 2007, str. 119

⁴⁰ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a príbuzenství*. 2007, str. 119

peněz).“⁴¹ Samotná svatba probíhala normálně, tedy na úřadě nebo v kostele. Když se novomanželé vrátili do osady, hrála kapela a byla připravena svatební hostina.“ Většinou Romové nabídli svatební hostům, vše co doma měli, a byli ochotni se i zadlužit, jen aby hosté byli dostatečně uctěni a pohoštěni.“⁴² Hostina se konala většinou v domě nevěsty nebo před domem, aby se vešli všichni hosté. Svatba se plánovala na víkend a na léto, aby veselí mohlo trvat co nejdéle a aby se mohla konat venku. Když novomanželé usedli ke stolu, pronášel vajda nebo někdo ze starších přípitek, kde přál manželům spokojený život a tak dále. Když nevěsta dojedla, vydala se doprostřed místnosti nebo placu, kde už čekali mužové, aby si mohli koupit tanec s nevěstou. Tento tanec se nazývá redový nebo rejdová. Peníze vybíral vajda nebo nejstarší družba, na konci je odevzdal nevěstě a ta je s manželem spočítala a pak řekla vybranou částku všem. Nevím, zda dříve existovaly nějaké svatební dary, ale myslím si, že třeba někdo donesl nějaký alkohol, někdo jiný donesl jídlo a tím to pro hosty končilo. Davidová se zmiňuje o tom, že zase v padesátých letech minulého století Romové vstupovali do manželství ať již církevního nebo úředního. „Civilní sňatek na národním výboru byl tehdy Romy vyhledáván, především pro mnohé finanční a jiné z něho plynoucí výhody – jako je výbavné, pak porodné a poplatky na děti.“⁴³ Dříve byl pro Romy důležitější církevní sňatek, ale už právě po válce téměř úplně vymizely a to i na Slovensku, kde je majorita silně věřící. Proč tomu tak je, jsem se nikde nedočetla, také jsem se nikde nedočetla, jak vypadala svatební noc novomanželů, zda se například uplatňuje nějaká magie, která je u Romů velmi využívána.

Pro Romy nebyl svatební obřad, tak důležitým přechodovým rituálem jako pro majoritu. Mnohem uznávanější, co se spolužití mladých lidí týče, byl obřad mangavipen. V historii tedy opravdu nemělo smysl uzavírat formální manželství. Toto se změnilo buď proto, že bylo uzavírání manželství přikázáno, nebo proto, že z formálního sňatku plynuly materiální nebo duchovní výhody, kterými myslím křest dítěte a podobně.

⁴¹ PELÍŠKOVÁ, Věra. Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. In *Český lid*. 1989, roč. 76, č. 1, str. 28

⁴² OLÁHOVÁ, Lubomíra. Nejen romská kuchařka. 2002. str. 9

⁴³ DAVIDOVÁ, Eva. Cesty Romů 1945-1990. 1995. str. 124

3.2. Těhotenství a narození dítěte

Očekávání narození dítěte je v romské rodině významnou událostí. Mění se tím například postavení ženy v rodině, manžel a ostatní příbuzní si jí začali vážit, pokud romská žena neotěhotněla několik let po zasnubách, mohl ji muž vyhnat z domu a skončil tím i jejich závazek. Žena ho většinou přemlouvala, aby mohla zůstat, jelikož se styděla i před svými příbuznými, a tak neměla kam jít. „Ak ju predsa len muž vyženie, žena si so sebou berie peniaze, periny a všetko, čo vložila do manželstva.“⁴⁴ Neplodnost se vždy kladla na vinu ženě, vůbec nikoho z osady nenapadlo, že problém by mohl být v manželovi. Většinou bezdětné manželství nevydrželo, jelikož Romové byli hrdí na to, že mají velkou rodinu.

3.2.1. Tradice spojené s těhotenstvím

Když se žena dozvěděla, že je těhotná, řekla to většinou nejprve nějaké starší ženě v osadě, potom manželovi nebo se to manželovi doneslo právě od těch starších, ale tak jako tak, to byla velice radostná událost. Každá matka byla zvědavá, zda se jí narodí chlapec či dívka. Jako prvorozený byl vždy více chtěný syn, vysvětlováno to bylo tím, že chlapec by neodešel od rodičů, až budou staří, naopak by se o ně staral, zatímco dívky odcházely z rodiny. Pohlaví nenarozeného dítěte se předpovídalo podle všeobecně známých znaků. „Špicaté brucho, čistá pokožka tváře a chuť na pikantné jedlá znamenali, že se narodí chlapec. Naopak, okrouhlé brucho, nečistá - fl'akovitá pokožka tváře a chuť na sladké jedlá znamenali, že „na ceste“ je dievča.“⁴⁵ Horváthová se zmiňuje ještě o dalších zvycích spojených s určením pohlaví. „Pohlavie dieťaťa určujú pomocou slepačej prsnej kosti, ktorú ťahajú dve tehotné ženy, každá smerom k sebe. Ktorej sa odlomí väčší kus, bude mat

⁴⁴ PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 179

⁴⁵ ŽIGA, Pavol. Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 172

chlapca.“⁴⁶ Určitě existovalo mnoho dalších znaků, zvyků a pověr, podle kterých se určovalo pohlaví dítěte.

Po celou dobu těhotenství musí žena dodržovat mnoho pravidel a hlavně zákazů, aby neublížila ještě nenarozenému dítěti. Jde hlavně o zákazy spojené s podobnostní magií. Těhotná žena se neměla dívat na ošklivé věci, jako jsou hadi, žáby, slimáci a podobně, také nesměla chodit na pohřby a vidět mrtvého, aby se jí nenarodilo dítě, které by mělo žlutou, v jiných osadách věřili, že modrou barvu. V některých osadách se nesměla dotýkat psa nebo kočky, jelikož to byla nečistá zvířata. Další podobnost je v tom, že těhotné ženy neměly nosit na krku korále nebo šňůrky a podobně, protože „sa dieťatku môže pomotať okolo krku pupočná šnúra a dieťa sa môže udusiť.“⁴⁷ Ze stejného důvodu v jiných osadách byly ženě korále, řetízky sundány při samotném porodu. Další z pověr týkající se podobnostní magie byla ta, že žena se nesměla dotknout břicha, když byla v jiném stavu, protože tam, kde by se dotkla, zůstala by dítěti červená skvrna. Budoucí matka taky měla dostat k jídlu vše, na co měla chuť, když něco nedostala, mohlo dojít potratu. Bylo jistě mnoho dalších pověr, kterými se tomuto dalo předejít. „Ale nejlépe je v takovém případě si jídlo vzít, protože jedině takto o dítě prý nepřijde. Romské ženy o tom byly přesvědčovány a ve skutečnosti tím omlouvaly své drobné krádeže.“⁴⁸ Domnívám se, že dříve v historii tím byly omlouvány drobné krádeže, ale později to těhotnou ženu opravňovalo k tomu, že když měla na něco chuť a někdo v osadě to zrovna vařil, také mohla dostat. „Šla kolem chatrče, kde se pekly dejme tomu zelné placky, zavonělo jí to, dostala na ně chuť – dveře našich chatrčí byly totiž stále otevřené – a hospodyně už jí volala: „Av te chal!“ – Pojď jíst! – A to spolu třeba nemluvily.“⁴⁹ Těhotná žena měla být také stále veselá, aby její dítě bylo veselé, měla si zpívat, neměla plakat a být smutná a tak podobně. Budoucí matky si v osadě všichni vážili, snažili se co nejvíce pomáhat. Ven chodila většinou v doprovodu svého muže nebo starší ženy. „Postavenie tehotnej ženy v spoločenstve sa nelíši od postavenia ostatných žien, ani jej vzťah a povinnosti voči svokre a ostatným ženám, nechodí však už toľko do

⁴⁶ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 122

⁴⁷ BOTOŠOVÁ, Anina. Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In KOVÁČ, Milan, MANN, Arne B. *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*. 2003, str. 82

⁴⁸ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů 1945-1990*. 1995. str. 127

⁴⁹ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 50

společnosti.⁵⁰ Ženy to neměly v době těhotenství vůbec jednoduché, musely toho zvládat opravdu mnoho. Navíc je stále někdo pozoroval, zda se usmívají, zda nemají hlad, aby se dívaly na hezké věci a podobně.⁵¹

3.2.2. Tradice spojené s porodem a po porodu

Dříve romské ženy rodily doma, kde jim pomáhala porodní bába nebo ostatní ženy z vesnice. „Prv pomáhali rodičke zväčša cigánské ženy nezriedka pod dozorom [...] phuri daj⁵².“⁵³ Ve většině osad ale byla zvána porodní bába – gádžovka z vesnice. Mělo to své určité a pro chod osady důležité důvody. I když si porodní báby v osadách vážili, také se jí štítily a hlavně vše, co přišlo s ní do styku, bylo již rituálně nečisté a nemohlo se většinou používat. „Žiadnu z vecí, ktoré baba použila, nesmel nikto viac upotřebit, dokonca ani hrneček, z ktorého sa sama napila.“⁵⁴ Tyto předměty se spálily nebo zakopaly daleko od osady, kde nikdo nechodil, aby s nimi nepřišla žádná osoba do styku. Až v 60. letech 20. století začaly romské ženy rodit v nemocnicích, nebo spíše musely rodit v porodnicích. Toto se ale ženám většinou přičilo, jelikož musely doma nechat ostatní děti, a tak se často stávalo, že z nemocnic utíkaly.⁵⁵

Ženě se při porodu pomáhalo tím, že ji někdo masíroval záda nebo břicho, prostředků jak ji jinak ulevit nebylo příliš. Někde byl dovoleným prostředkem proti bolestem alkohol. „Rodičke sa pod vankúš dávala fľaška s pálenkou, ak mala veľké pôrodné bolesti.“⁵⁶ Jak jsem psala již výše, rodička nesměla mít na krku žádné korále, řetízek nebo cokoliv spojeného. Měla mít rozpuštěné i vlasy, aby dítě mělo otevřenou cestu ven nebo aby se mu neomotala pupeční šňůra a neudusila jej. Ženy rodily na holé zemi, až později v domě na posteli. „Keď konečne príde jej čas, porodí

⁵⁰ ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992. s. 166

⁵¹ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 35

⁵² Phuri daj – vážená starší žena z osady, ke které si ženy chodí pro rady, většinou ovládala magii a podobně.

⁵³ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 122

⁵⁴ Tamtéž, str. 122

⁵⁵ R4 – žena středního věku ze staré Detvy, ANTOL, Pavol. 1992

⁵⁶ ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992. s. 166

dieťa v biednom príbytku, alebo – podľa okolností – aj pod holým nebom v kroví.⁵⁷ Muž a deti se porodu nezúčastňovali. Buď šli niekam k príbuzným, nebo do jiné osady. Někdy muž také už oslavoval s ostatními muži z osady. Ženy by ho stejně k porodu asi nepustily.

Po porodu se matce dávala opět pálenka nebo polévka, také mléko nebo pivo, aby měla mléko na kojení pro dítě. „Po pôrode rodička nesmela jest mäso ani halušky, aby neopuchla.“⁵⁸ Důležitým objektem po porodu byla pupeční šňůra, která měla prý magické účinky a právě při magii a také léčení se používala. V jiných osadách ji dostal šťastný otec, který si ji dal niekam, aby ji měl stále u sebe, aby mu přinášela štěstí. Horváthová zaznamenala ještě jiný případ. „Pupočnú šňúru odložili a asi v 7. roku dali dieťaťu rozviazať, aby bolo šikovné.“⁵⁹

V některých knihách se autoři zmiňují, že čerstvá matka je po porodu nečistá, a tak nesmí například připravovat jídlo a chodit do společnosti nebo vůbec vycházet z domu.⁶⁰ Také se stávalo, že všichni z osady chválili dítě hlavně šťastnému otci a přáli mu štěstí, ale málokdo poblahopřál ženě.⁶¹

Při porodu sice existovaly praktiky, které měly ženě pomoci k lehčímu porodu, ale rodit někde na zemi asi nebylo úplně jednoduché, zvláště když třeba porodní bába nebyla k sehnání a pomáhat musely ostatní Romky. Ale myslím si, že romská žena prožila obtíží ve svém životě mnoho a mnoho dokázala pro své děti vydržet.

3.2.3. Tradice spojené s narozením dítěte až do křtu

K narození dítěte se váže mnoho pověr a zvyků až do jeho křtu. Hned po narození bylo dítě vykoupáno, do vody se přidávaly peníze, aby v budoucnosti bylo dítě bohaté. Vodu z koupele vylili na místo, kam nikdo nechodil. Existovalo mnoho jiných věcí, které se s touto vodou nesměly dělat. „Voda z kúpeľa sa mohla vyliat' až druhý deň ráno, preto, aby s ňou nevyliali dieťaťu aj spánok“.⁶² V jiných osadách se

⁵⁷ AUGUSTINI AB HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku*. 1995, str. 24

⁵⁸ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život*. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 122

⁵⁹ HORVÁTHOVÁ, Emília. *Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život*. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 122-123

⁶⁰ ANTOL, Pavol. *Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'*. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992.

⁶¹ DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů 1945-1990*. 1995

⁶² ŽIGA, Pavol. *Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca*. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 173

dítě podrželo chvíli nad ohněm, „čo malo zrejme magicko-ochrannú funkciu.“⁶³ Po narození se dítě jako prvním ukázalo otci, v osadě se o narození dítěte informovali většinou ústně, stejně jako o všech jiných důležitých věcech.

Romové se obávali dalších věcí, které mohly ublížit jejich dítěti, a to vyměnění a uřknutí. Báli se, že pokud není dítě pokřtěno, může ho vyměnit tzv. „guli daj“, v překladu to znamená sladká máma. Ta vezme novorozence a vymění ho za své škaredé dítě. Když se toto stalo, matka to poznala. „Vymenené dieťa, parudo, má pretiahnutú tvár, tenké, dlhé nohy a rastie veľmi pomaly.“⁶⁴ Matka vzala dítě ven, položila ho do vody nebo na slámu a tam ho bila, dokud dítě nezačalo brečet, někdy říkala také: „Vrať mi moje dítě!“⁶⁵ Zmiňuje se o tom také Antol ve své práci. „...ak matka zistí, že jej dieťa bolo vymenené, má ho zaniest' na hnojisko a tam ho biť...“⁶⁶ Proti tomu, aby bylo dítě vyměněno, ho matka může chránit tím, že mu dá pod polštář nějaký ostrý předmět. Většinou to byly nůžky, jehla, hřebík nebo hřeben, „které měly čarodějnici sebrat moc a děťátko ochránit.“⁶⁷

Uřknout dítě mohl kdokoliv a to i nechtěně, když se na něj podíval špatně nebo o něm řekl něco nehezkého. Pokud bylo dítě uřknuté, poznalo se to tím, že stále plakalo a nebylo k utišení. Ochránit má dítě červená stužka, kterou mu matka zaváže na zápěstí nebo také košilka daná naruby. Jde o to, že ten, kdo by chtěl nebo měl moc dítě uřknout, se zaměřil na tyto věci a nedíval se dítěti do očí. Zmiňovaná červená šňůrka se v některých osadách nazývala indraľori. „Přitáhne oči příchozích, dívají se na šňůrku a ne na dítě, a tak na ně nemůže padnout uhranutí *perel jakhendar*, doslova padnout z očí.“⁶⁸ Když se matka domnívala, že je její dítě uřknuté, připravila tzv. uhlíkovou vodu. Do hrnku se hází postupně tři uhlíky, když se nepotopil ani jeden, dítě uřknuté nebylo. Podle toho kolik se jich potopilo, se dalo určit, zda dítě uřkla žena nebo muž. „Dieťa potom uhlíkovou vodou poumývajú, alebo z něj dajú napit'.“⁶⁹ Toto mělo dítěti pomoci a uzdravit jej. Nikde jsem nenašla, že by

⁶³ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 123

⁶⁴ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 123

⁶⁵ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997

⁶⁶ ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992. s. 167

⁶⁷ MANN, Arne B. *Romský dějepis*. 2001. str. 34

⁶⁸ DEMETER, Gejza. Slovo dvěma romským novinářům. In HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras*. 2002. s. 116

⁶⁹ ŽIGA, Pavol. Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 174

se tak nestalo, nebo spíše, co se dělo, když uhlíková voda nepomohla. Dalším úkonem proti těmto zlým událostem, který měl dítě chránit, bylo to, že matka své dítě až do křtu neměla opouštět ani na chvíli, jelikož tak neměla guli daj možnost ho vyměnit. Dalším ochranným prvkem bylo světlo. „Ochranu novorozence až do jeho křtu zabezpečovalo tiež po celú noc rozsvietené svetlo.“⁷⁰ Tak jako u ostatních obřadů většina úkolů spojená s tím, aby dítě nebylo vyměněno nebo uřknuto, bylo na ženě. V životě Romů bylo narození dítěte velkou událostí a všichni si přáli, aby dítě bylo zdravé a šťastné.

3.3. Křest

Romské slovo pro křtiny je boňa. Křest měl především ochranou funkci, před vším zlým, co už je popsáno výše, proto byl pro Romy také velmi důležitým obřadem. Dříve bychom nepokřtěné dítě asi jen tak nenašli, byl to důležitý rituál, který chránil děti před smrtí a také proto, že „dieťa musí být požehnané Bohom, inak ho stihne nešťastie.“⁷¹ Romové dávali křtít dítě co nejdříve po narození. „Křtiny bývají většinou po šesti nedělích.“⁷² Je to asi také proto, že kdyby nepokřtěné dítě zemřelo, bylo by pochováno na okraji hřbitova bez obřadu. Takže po křtinách dítěti nic nehrozilo a nemusela se o něj bát ani rodina.

Význam křtu asi nebyl jenom tento, je možné se chtěli Romové přiblížit křesťanské majoritě a dokázat, že i oni jsou dobrými křesťany. Také se jednalo o výhody recipročního vztahu mezi dítětem a kmotry. Kmotři (kirvo – kmotr, kirvi – kmotra) byli vybráni rodiči ještě před narozením dítěte. Bílková se zmiňuje o tom, že bylo důležité jít žádat kmotry ještě před narozením dítěte. Naopak Žiga píše, že o kmotrovství se chodilo žádat až po porodu. Je to asi také tím, že v každé osadě to chodilo jinak. Někteří autoři se zmiňují, že dříve asi právě kvůli reciprocitě byli za kmotry bráni gádžové.⁷³ Později za kmotry byli vybíráni lidé z osady a to funguje dodnes. Odmítnout takovou nabídku, jakou byla žádost o kmotrovství, bylo velice

⁷⁰ MANN, Arne B. *Magická ochrana novorozence u Rómov na Slovensku*. In KOVÁČ, Milan, MANN, Arne B. (eds.) *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*. 2003. s. 95

⁷¹ ŽIGA, Pavol. *Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca*. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 174

⁷² LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 143

⁷³ HORVÁTHOVÁ, Emília. 1964, DAVIDOVÁ, Eva. 1995, LACKOVÁ, Elena. 1997, MANN, Arne B. 2001

neslušné, byla to veliká pocta jít někomu za kmotra. Kmotr se totiž stával členem rodiny a byl v rodině vážený. Kmotřenci mu většinou vykali.

Před samotným obřadem přišli kmotrové a dali dítěti dárečky. Kmotra většinou dávala nějaké oblečení a kmotr zase peníze nebo šperky. „Krstný otec vloží do perinky peníze a odídu na krst.“⁷⁴ Kmotři většinou dávali dětem dárky k narozeninám, o Vánocích a podobně, „ak mu za celé detstvo nič nekúpili, museli priniesť aspoň svadobný dar.“⁷⁵ Nejedná se ale jen o dávání těchto dárků. Hlavní úlohou kmotra je také to, že by se měl o dítě postarat, kdyby mu umřeli všichni příbuzní a celý život by nad ním měl držet ochrannou ruku.

3.4. Smrt a pohřeb

V romské osadě zavládl velký smutek, když někdo zemřel, zvláště když to byl starý a vážený člověk. S nebožtíkem se chodili loučit všichni z osady. Až poté, co ho všichni navštívili, byl odvezen do márnice. Se smrtí se pojilo asi nejvíce zvyků z tradiční magie. Šlo hlavně o víru v revenanty a posmrtný život.

Romové v rozporu s křesťanským náboženstvím věří, že pro umírajícího si přichází nějaký dávno zemřelý příbuzný, aby ho mohl odvést na onen svět. Takového mrtvého ale vidí jen umírající. Také je prý několik znamení, která ohlašují smrt. „Jedným z najrozšírenejších znamení je napr. výskyt kuvika [sýčka] v blízkosti obydli. Smrť prorokuje vraj aj vrana.“⁷⁶ I v písních o smrti se často objevuje znamení černého ptáka a podobně. Pokud se někomu špatně umírá, snaží se mu ostatní alespoň nějak pomoci. „Dodnes sa dodržiava zvyk, že zomierajúcemu vyberú spod hlavy vankúš, odoberú perinu, lebo na perí sa ťažko zomiera.“⁷⁷ Nikde jsem se nedočetla, proč se toto dělá a co by se stalo, kdyby umírajícímu příbuzní nijak nepomohli. Hned potom co někdo zemře, mají se zakrýt zrcadla v pokoji, kde je mrtvý, aby „sa mŕtvý v zrkadle nevidel, aby v ňom živí nevideli mŕtvých příbuzných

⁷⁴ ŽIGA, Pavol. Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 174

⁷⁵ BÍLKOVÁ, Hana. Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov - Rómov v Turci. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, str. 188.

⁷⁶ HORVÁTHOVÁ, Emília. Cigáni na Slovensku: Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. *Cikánská rodina a příbuzenství*. 2007, str. 126

⁷⁷ ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992. s. 168

zhromaždených okolo nebohého“⁷⁸, také se nesmí vařit v pokoji, kde je nebožtík. Pokud má obydlí jenom jeden pokoj, měli by asi pozůstalí vařit venku nebo si jít uvařit k příbuzným.

Když byla vyrobena nebo koupena rakev, byl nebožtík dán do ní. Důležité bylo, aby měl v rakvi své osobní věci, aby se pro ně nevracel. Mohla to být fajka, cigarety, housle, pokud před smrtí hodně pil, dávala se mu tam i pálenka a další osobní věci, které vás napadnou. Také se mu dávali „na cestu“ peníze, ať už na oči nebo pouze do rukou.⁷⁹ Tyto věci mu měly zpříjemnit další život na onom světě. Když zemřela těhotná žena, dávali ji do rakve výbavičku pro dítě. „Ak při pôrode zomrzela matka i dieťa, pochovali ich do spoločnej truhly tak, že dieťa uložili matke medzi nohy.“⁸⁰ Nebožtíkovi ovšem nedávali boty, důvodem bylo asi to, aby se nemohl vrátit. Rakev s nebožtíkem byla v domě tři dny, aby se s ním každý stihl rozloučit. Až do třetího dne, tj. den pohřbu, stále u rakve někdo hlídal – vartovaní. Střídali se u něho příbuzní a sousedé, ve dne hlavně ženy. Večer je vystřídali muži. Čas si muži krátili hraním karet, pitím a povídali si historky ze života mrtvého. Nesmělo se však zpívat a tancovat, neboť bylo důležité dodržovat smutek. Když se muži chtěli poprvé napít, museli ulít pár kapek na zem za zemřelého. „Pohárikmi sa nesmie štrngať („Nepije sa na zdravie!“)⁸¹ Opět jsem nenašla důvod, proč je vartování tak důležité a proč se vůbec provádí. Možná je to strach z duše mrtvého, která je ještě stále v domě až do pohřbu, nevím.

V den pohřbu přijde do domu farář, ostatní zavřou rakev a odcházejí na hřbitov, ještě před samotným vynesem rakve s ní zaklepují třikrát o práh domu – „duše z těla zemřelého konečně odejde a už se nevrací domů.“⁸² Při samotném pohřbu hrají muzikanti mrtvému jeho oblíbené písně, po skončení obřadu se odebírají k pozůstalé rodině domů, kde je připravena hostina - kar. Na takové hostině se nezpívá a ani netancuje, vypráví se historky ze života zemřelého. Hostina trvá

⁷⁸ MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In *Slovenský národopis*. 1988. roč. 36, č. 1, s. 193

⁷⁹ R3 – stará paní z Vigľaše

⁸⁰ BÍLKOVÁ, Hana. Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov - Rómov v Turci. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č.1, str. 186

⁸¹ MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In *Slovenský národopis*. 1988. roč. 36, č. 1, s. 195

⁸² LÁZNIČKOVÁ, Ilona. Tradiční rodinné vztahy, obřady, obyčaje. In ŠULEŘ, Petr. *Romové : tradice a současnost*. 1999. s. 57

celý večer, „ak se všetko nepoje, pokračuje sa i na druhý deň, pozostalí pozývajú susedov aj po ďalšie dni, kým sa nakúpené potraviny neskonzumujú.“⁸³

Po pohřbu se život v osadě vrací do zajetých kolejí. Akorát se musí spálit všechno oblečení a věci, které zůstali po zemřelém, aby se kvůli nim nevracel. Romové totiž věří, že se mrtvý tři dny po pohřbu vrátí, aby poděkoval za pohřeb a naposledy se rozloučil. Tento mrtvý se nazývá romsky mulo a nikdy se neví, zda je hodný nebo zlý, rozhodně mu prý nikdy není vidět do tváře.⁸⁴ Existují zvyky pomoci, kterých se zdá zjistit, zda se mulo vrátil nebo ne. „Na noc se posypala podlaha nebo zem popelem, pokud v ní byly stopy, byl tam mrtvý. Mrtvý se totiž může proměnit v kočku, v psa, v ptáka, v noční můru, v cokoliv chce. Podle toho za sebou nechává stopy kočičí, psí, ptačí. Anebo lidské. Může se vracet na zem i ve vlastní podobě, jenom do obličeje mu není vidět.“⁸⁵ Romové se mrtvých hodně báli a dělali všechno proto, aby se již nevraceli a neotravovali jejich život.

Pozůstalá rodina by měla celý jeden rok mít smutek. To znamenalo, že příslušníci rodiny neměli chodit na zábavy a oslavy, neměli zpívat. Ženy měly nosit celý rok černé oblečení.

Romové si vždy vážili starších lidí a projevovali jim úctu. Právě to dělají i po jejich smrti. Jejich víra v posmrtný život je opravdu velká, a tak věří, že když udělají něco špatně, bude se mít nebožtík na onom světě zle a bude se stále vracet jako duch a to nechtějí.⁸⁶

4. Odlišnosti v přechodových rituálech u Romů na Detvě

V této kapitole se pokusím popsat, jak vypadají námluvy, svatba, těhotenství, pohřeb atd. v životě Romů na Detvě dnes i to jak vypadaly dříve. Zda proběhly nějaké velké změny nebo se stále uchovávají stejné tradice. Věkové rozmezí mých informátorů je od 25 do 90 let, jsou to muži i ženy, i když žen bylo více, bylo totiž jednodušší s nimi navázat kontakt a začít rozhovor, než s muži. Některé ženy rády

⁸³ MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In *Slovenský národopis*. 1988. roč. 36, č. 1, s. 197

⁸⁴ R5 – starší muž ze staré Detvy

⁸⁵ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 29

⁸⁶ R3 – stará paní z Vigľaše

vzpomínaly na mládí a s ním spojenou svatbu nebo námluvy. Téměř nikdo nechtěl mluvit o pohřbech, bylo to takové citlivé téma. Když už někdo vyprávěl, tak hlavně o mulech a době po pohřbu. Těhotenství jsem probírala především s ženami a hlavně jsem měla možnost pozorovat jednu těhotnou ženu při normálním chodu domácnosti, ale o jejím způsobu života v tomto období se podrobněji zmíním níže. Žádné jiné rituály jsem v dané lokalitě nezažila.

Popisovat opět budu průběh všech obřadů a rituálů postupně jako v předchozí kapitole. Nebudu zvyky rozdělovat podle obcí, jelikož jsem se pohybovala jenom ve třech lokalitách, které od sebe byly vzdáleny do dvaceti kilometrů. Navíc se romské rodiny z těchto obcí znaly, některé ženy nebo muži žili nejprve například v Detvě a pak se přestěhovali do Vígláše a podobně, takže rozdíly ve zvycích nebyly skoro vůbec odlišné. Samozřejmě, že devadesátiletá paní měla jinou svatbu, než pětadvacetiletá, ale to jsou změny ve zvycích, které nastaly průběhem času. Obřady a rituály se určitě změnily také proto, že se změnilo chování mladých Romů ať už vůči starým lidem nebo svým dětem. „Oni nemají žádnou úctu k ničemu, neváží si starých, no, prostě ničeho!“⁸⁷ O těchto změnách by měla být právě následující kapitola.

4.1. Odlišnosti v rituálech u svatby a námluv u Romů na Detvě

Na Detvě není příliš důležitý věk nevěsty, často se tam Romové zasobují, když se jim narodí první dítě, což je opravdu velmi rozlišné. Potkaly jsme ve Vígláši dívku, které bych neřekla více než šestnáct a už měla skoro roční dítě. Chvíli jsme si s ní povídaly a ona nás opustila s tím, že musí jít vařit pro manžela, aby měl oběd, nebo něco v tom smyslu říkala. Na druhou stranu jsou i vztahy, které vznikají ještě před narozením dítěte a vznikají v pozdějším věku, ale těch bude na Detvě asi pomálu. Jelikož i ženy, které nejsou těhotné a nemusí se vdávat, začínají se svými muži žít kolem sedmnáctého osmnáctého roku.⁸⁸

Dnes se nehledí na poctivost ženy před svatbou, jak tomu bylo dříve, kdy byly dívky velmi mladé, když začínaly žít v jedné domácnosti se svými partnery. Byla

⁸⁷ Přímou řeč budu přepisovat do češtiny, jelikož neumím psát slovensky. R6 – velmi starý muž z Detvy

⁸⁸ R6 – mladá žena, stará Detva

hanba, když nezasnoubená dívka nebyla panna. Rodiče pak rychle chystali pro děti, které spolu měly styk, zásnuby, aby předešli ostudě. „Tvořily se dvojice a občas některá zmizela ve vrbinkách za osadou. Ráno z toho byl poprask. Děvče se přiznalo matce [...] a matka už táhla provinilou dceru za vlasy přes celou osadu pre vatra – na společenské prostranství. [...] „Tvůj kluk zneuctil mou dceru!“ vykřikovala matka na celou osadu. „Ještě dnes budou zásnuby!“ Chlapcova matka ječela: „Ty jsi ze své dcery vychovala kurvu, která mému poctivému synáčkovi popletla hlavu!“ [...] No a večer byly zásnuby. Ráno zapřisáhlí protivníci, a večer velkolepá oslava věčné spřízněnosti.“⁸⁹ V Detvě, nevím jak ve Vígľaši, spolu mají styk mladí lidé a rozhodně nepočítají s tím, že by se měli brát nebo spolu žít. „My jsme s mužem spolu chodili od patnácti a tři roky jsme nic nedělali, on se mě bál skoro chytout za ruku, ale v osmnácti jsme se spolu poprvé vyspali a je tady z toho Martinka.“⁹⁰ Když se tato žena dozvěděla, že je těhotná, prostě se zasnoubili a nyní spolu žijí v jedné domácnosti už šest let a vypadají spokojeně. „Dnes spolu mladí, ale ani nechodí pár měsíců, rovnou spolu spí, ochranu nepoužijou a pak se divějí, že je holka v tom.“⁹¹ Myslím, že takových svazků, kde důvodem je příchod dítěte, je na Detvě poměrně dost, jelikož děti začínají být sexuálně aktivní velmi brzy. Jeden mladý muž mi říkal, že se s holkou miloval už ve čtrnácti letech, ale ona neotěhotněla, a tak si ji nemusel vzít, měl prý štěstí, i když nepoužil žádnou ochranu. Určitě jsou i poctivé ženy, které do svatby nemají styk. Rozhodně na Detvě byly pannami před zásnubami některé ženy ze starší a střední generace, které se ale také zasnubovali ještě stále v nízkém věku. „No, počkejte, mě bylo patnáct nebo šestnáct? Tak nějak mi bylo, když jsem si brala manžela. Kolik Vám je? Jednadvacet? A to nemáte manžela a děti, že jste tady?“ Tak toto byl rozhovor s velmi starou paní z Vígľaše, ona sama nevěděla, kolik jí je, ale já bych ji řekla tak kolem devadesáti. Hodně lidí se nás ptalo, co tam děláme dvě ženy bez mužů, a jak je to možné, že nás chlapi pustí samotné mezi Cikány a podobně. Pro tamní Romy bylo nezvyklé, že nejsme vdané a nemáme už alespoň jedno dítě. Věk dívek není dnes pro svazek nijak určující. Jde spíše o to, že dívka například s chlapcem otěhotnění a ten si ji pak vezme. Samozřejmě jsou páry, které se vzaly, protože spolu chtěly žít a ne že musely. Také vznikají takové svazky, jako u

⁸⁹ LACKOVÁ, Elena, HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. 1997, str. 33-34

⁹⁰ R6 – mladá žena ze staré Detvy

⁹¹ R7 – žena středního věku ze Sídlička v Detvě

mé informátorky, kdy spolu chtěli oba žít, ale dítě jim pomohlo k tomu, aby se rozhodli a on požádal o její ruku.

Sňatky již nejsou domlouvány jako dříve, výběr životního partnera je zcela na mladých lidech. Nikdo z mých informátorů si nepamatoval, že by se někdo bral, jelikož se na tom domluvili rodiče. I zde se ale ne vždy vybraný partner líbí rodičům nebo jiným příbuzným. „No, to nevím, co bych dělala, kdyby si ta moje začala tahat s nějakým tím degešem a feťákem z Orlovej, bych ji zavřela doma a nepouštěla ven.“⁹² Dost často se zde do výběru partnerů nepletou pouze příbuzní, ale i kmotři a vůbec všichni lidé z dané komunity. Když jsme seděly s ženami odpoledne na silnici před domy v Detvě (Kamenná), řešily, že nějaká slečna z Kamenné si začala s chlapcem z Orlové, a co by dělaly, kdyby to byla jejich holka. Stávalo se, že dva mladí se vzali a byli kvůli ženě nebo muži vyloučeni z komunity, přestěhovali se do jiné ulice v Detvě.⁹³ Jak jsem již psala v předchozí kapitole, tak všichni informátoři se shodli na tom, že olašský Rom by si nevzal dívku z Detvy a naopak. Nikdo mi ovšem nedokázal říci proč. Slyšela jsem pouze odpovědi typu: „Oni jsou jiný.“⁹⁴ „Si myslej, že jsme pod jejich úroveň, ale to oni nejsou na tý naší.“⁹⁵ Pro Romy z Detvy nepřipadají v úvahu jako životní partneři pouze olašští Romové, romští narkomani a lidé, kteří mají jakýkoliv vztah k drogám. Nikdo z mužů se nezmínil, že by nezačal vztah s dívkou, která se živí prostitucí. Podle mě je to totiž ani nenapadlo a já se na to přímo neptala. Nevím, co by se stalo dnes, kdyby si chtěl někdo vzít takového partnera, který by se nelíbil rodičům, a nechci vyvozovat nějaké nepodložené závěry. Podařilo se mi pouze zjistit, že je pro rodiče téměř nemyslitelné, aby si jejich dobře vychované dítě vybralo někoho, o kom je známo v celé romské komunitě, že je nevhodný jako životní partner (bere drogy, krade a podobně). Pokud se rodičům vybraný partner líbí, může dojít k námluvám.

4.1.1. Námluvy (mangavipen)

I dnes na Detvě chodí o ruku nevěsty žádat otec ženicha nebo jeho kmotr spolu s ženichem. Pokud rodiče svolí, proběhne obřad. Všechny mé informátorky

⁹² R4 – žena středního věku ze staré Detvy

⁹³ R7 - žena středního věku ze Sídlička v Detvě

⁹⁴ R1 - - muž ze sídliště v Detvě, R4 – žena středního věku ze staré Detvy

⁹⁵ R8 – mladý muž z Detvy

středního věku měly obřad mangavipen. Jak to chodí dnes přesně nevím, ale v rodině, v níž jsem žila, proběhly u obou mladých žen také „klasické“ námluvy, tak jak jsou popsány v teoretické části pouze s nepatrnými změnami. Na Detvě neodává nejstarší muž, většinou provádí obřad prý otec nebo kmotr.⁹⁶ Jak je popsáno výše mladému páru se dříve překřížily ruce a převázaly šátkem. Podle vyprávění jedné mladé Romky z osady při vesnici Vígl'áš se nyní ruce už pouze překřížují, ale nezavazují. Poté je do dlaní novomanželů nalito víno nebo kořalka (dnes častěji kořalka), kterou si mladí z dlaní navzájem vypijí. V některých rodinách tímto obřad končí a pár je již považován za manžele. Má informátorka, u které jsem bydlela, uváděla, že poté se alespoň v jejich rodině rozbije talíř nebo sklenice, kterou manželé společnými silami zametou. Novomanžel také přenáší nevěstu přes práh domu, kde je čeká společný život. Domnívám se, že tyto zvyky převzali Romové od majority. Někdy k soužití dochází bez jakéhokoliv obřadu, pouze se navštíví rodiče a domluví, kde budou děti žít a další náležitosti. Když jsem se ptala staré ženy z Vígl'aše, jakou měla svatbu, říkala, že neměla žádný obřad nebo oslavu, že se nastěhovala do domu svého muže a tím byl jejich svazek stvrzen. Této ženě je asi devadesát, a tak mě trochu překvapilo, že neměla ani mangavipen. Tento obřad je popisován téměř ve všech knihách a studiích, které jsem četla ke zpracování teoretické části.

Dříve šla žena po zasnubách téměř vždy do domu manžela. Dnes již je to jedno. „Mladí jdou tam, kde je pro ně místo.“⁹⁷ Například v rodině, kde jsme pobývaly, obě dcery bydlí se svými rodinami u svých rodičů, jelikož zde bylo místo, a také proto, že jejich matka po svatbě žila u manželových rodičů, ale radši s manželem odešla, protože měla a má s tchýní špatné vztahy, a tak nechtěla, aby si tím její dcery musely projít také. Jejich mladší dcera po svatbě krátce bydlela na sídlišti u své babičky, která potřebovala péči, a tak se oni starali, dokud neumřela, poté se však vrátili k rodině nevěsty. Každá žena v této domácnosti vařila a prala většinou pro svou rodinu. Jenom když bylo třeba málo prádla, tak si tam přidaly oblečení od ostatních. Maso a brambory se nakupovaly pro všechny. Jinak na nákupy si také ženy většinou chodily samy a kupovaly to, co potřebovala jejich rodina. Pokud jiná žena něco potřebovala, řekla druhé, zda by jí to nekoupila.

⁹⁶ R6 – mladá žena, stará Detva

⁹⁷ R4 – žena středního věku ze staré Detvy

Nepodařilo se mi vyzkoumat, zda, když se žena po svatbě nastěhuje do rodiny muže, dělá všechno, co ji řekne tchýně, zda vaří a pere apod. pro celou rodinu nebo jen pro svého manžela. Má hostitelka se pouze zmínila, že na ni tchýně nebyla hodná a že jí přišlo, že ji nemá ráda, a tak se s mužem odstěhovali. Neznám všechny okolnosti, které je k tomu vedly, ale muselo to pro ně být velmi důležité a pro manžela velmi těžké rozhodnutí.

Na Detvě mladí lidé většinou po zasnubách nechodí na úřad nebo do kostela, aby je oddali. Důvodem není to, že by na svatbu neměli peníze nebo mají nízký věk, aby mohla být svatba. Nejsou oddáni pouze kvůli úřadům, aby mohly ženy pobírat na děti více peněz jako svobodné matky, i když žijí se svými muži. Špatná je z jejich pohledu jediná věc. Kvůli sociálním dávkám nepřiznají ženy otce dítěte na úřadě. Důvodem je i, aby jejich muž nemusel platit alimenty nebo tak něco, přesně nevím, jak to vlastně chodí. Děti pak nemají na matrice zapsané příjmení po otci, což se Romům samotným nelíbí, ale zase mají peníze, které jim dává stát a ještě navíc ty, co muži vydělají ať už legálně nebo „na černo“. „Už mám se svým mužem dvě děti, ale ony nemají jeho příjmení, to mi vadí, ale co mám dělat jiného, když on moc peněz nevydělává a já nepracuju, že se starám.“⁹⁸ Za výhodu považovala jedna mladá matka ze staré Detvy to, že měla za svobodna stejné příjmení jako její manžel, a tak dítě mělo v podstatě i úředně stejné příjmení jako jeho otec.

Mladé romské páry na Detvě spolu dlouho žijí, než dojde ke svatbě, pokud k ní vůbec dojde. Dcerám naší hostitelky bylo dvacet čtyři a dvacet šest let a ani jedna nebyla vdaná. Ani to nijak neplánují, i když jejich děti už chodí do školy, takže by obě ženy mohly pracovat, vydělávat a vdát se, ale jedna chce jít na střední školu a dodělat si ji, i když si myslí, že ji manžel nepustí. Druhá má asi čtyřletého syna, se kterými je ještě doma. V obou případech vydělávají muži. Ony pobírají dávky, protože jsou na úřadě stále vedeny jako nepracující svobodné matky.

Pro detvanské Romy nehraje velkou roli to, zda je mladý pár sezdáný úředně nebo zda proběhl pouze neformální obřad. I po mangavipen je mladý pár považován komunitou za manžele, kteří spolu mohou žít a mít děti. Dokonce, i když se nekoná vůbec žádný obřad, je pár uznáván ostatními Romy za manžele. Tento svazek je ještě více stvrzen, když se páru narodí dítě a vychovávají ho spolu.

⁹⁸ R9 – mladá žena z Vígľaše

4.1.2. Svatba (bijav)

Důležitým mezníkem v životě detvanské majority je právě svatba ať už církevní nebo civilní. U Romů to bylo vždy jinak. Pro ně byly důležité mangavipen, ale ne samotná bijav.⁹⁹ Ke svatbě civilní nebo církevní v životě Romů docházelo a dochází většinou až po několika letech společného soužití páru nebo se svatba vůbec nekoná, důvod je i ten, že svatba je finančně velmi náročná, a tak se na ni dlouho šetří.

Dnes se mladí nemusí brát například proto, aby jim farář pokřtil dítě, prý s tímto na Detvě nemají problém, takže se svatbou nikdo nijak nespěchá. I dnes jsou na Detvě věřící Romové, kteří nepraktikují náboženství, ale nikdo je již za to neodsuzuje. Takový přístup k víře má i mnoho gádžů, nemají čas chodit do kostela, ale v Boha věří a jejich děti jsou také pokřtěné. Stejně tak Romové tam jsou praktikující věřící, co se týče křtu a pohřbu, v tomto regionu občas i svatby, ale to je prý výjimečné. „My jsme snad poslední pár, který se bral v kostele. Opravdu si na nikoho dalšího nevzpomínám“, toto jsou slova mé hostitelky, která nám dokonce ukazovala i fotografie ze své svatby, kde na sobě měla dlouhé bílé šaty a její muž oblek. Nevím, zda si pouze nevzpomíná nebo v Detvě opravdu nejsou církevní sňatky Romů. Jak to je ve Víglaši s romskou svatbou dnes, nevím, ale z vyprávění staré Romky (asi tak šedesátiletá paní) jsem se dozvěděla, že ona měla svatbu na tamním úřadě, ale že to nebylo vůbec důležité, že to chtěli s manželem potvrdit formálně, kdyby se s jedním z nich něco stalo. Podle mého se svatby nyní uskutečňují až po narození dětí a potom, co začnou chodit do školy. Dcera hostitelky právě říkala, že by chtěla svatbu, ale počkají ještě s mužem, až vyroste Dominik a snad potom, když zase neotěhotní, pár dní na to zjistila, že je opět těhotná, a tak svatbu opět odloží. Mladé romské dívky, které jsme se snažily kontaktovat na ulici, což nebylo jednoduché (nějak se nás stranily a nechtěly s námi přicházet moc do styku), říkaly, že by chtěly svatbu ze stejných důvodů jako každá holka, aby si na sebe mohly obléknout ty dlouhé bílé šaty a být prostě krásné.

Jak jsem již zmínila i dnes je svatba finančně náročná, jelikož by měli být pozváni všichni příbuzní a v první řadě také kmotrové a kmotry. Ty se i dnes zvou

⁹⁹ Romské slovo pro svatbu civilní nebo úřední.

mezi prvními, aby nebyli uraženi, že si na ně nevzpomněli. Kmotr/a kupuje novomanželům svatební dar nebo muži oblek a nevěstě svatební šaty. Bylo by ale špatné, kdyby nekoupili nic. „Nemusí to být nic drahého, ale něco přinést prostě musí.“¹⁰⁰ Dnes se hodně jako svatební dar dávají elektrospotřebiče nebo peníze.

Když jsem se ptala na svatební oznámení, všichni tvrdili, že to u nich neexistuje. „Prostě se to dozvíš. Vždycky se to dozvíš, když má někdo svatbu nebo pohřeb.“¹⁰¹ Někteří informátoři ovšem říkali, že někdy se to dozvídají třeba dva dny po obřadu, ale že se nedá nic dělat. Prý prostě nemají peníze na nějaké papíry a podobně.

Když tedy proběhne svatba na úřadě nebo v kostele, jdou svatebčané na hostinu. Na Detvě se podle informátorů koná hostina většinou v domě nevěsty, což nevím, jestli znamená, že se koná v domě u jejich rodičů nebo v domě, ve kterém právě žije. Někdy se svatba může konat v restauraci nebo někde, kde je velký sál, pokud je pozváno tolik svatebčanů, že by se nevešli do domu. Když všichni usednou, někdo z mužů pronese přípitek a může začít zábava. Nevím, zda se v tomto regionu kupuje tanec s nevěstou (redový tanec) nebo ne, ale určitě se na svatbě tancuje a zpívá.

Předávání prstýnků převzali tamní Romové od majoritní společnosti. I dnes se stává, že si prstýnky půjčí od nějakých manželů jen na jeden den, aby si je vyměnili na úřadě, a potom je zase vrátí. Někdy jim jsou prstýnky velké nebo malé, ale nikomu to tam nevadí. Má hostitelka říkala, že se to stává hodně právě na sídlisku v Detvě, jelikož tam žijí chudé rodiny. V této lokalitě žije také mnoho párů, které nikdy svatbu neměly, jelikož jsou chudí a mají mnoho dětí, na které pobírají sociální dávky.

Tamní Romové nepřipisují svatbě ať církevní nebo civilní v životě nijak zvlášť důležitou roli, hlavní pro ně je, když se pár má rád a vychovává spolu své děti k úctě ke starším a poslušnosti.

¹⁰⁰ R4 – žena středního věku ze staré Detvy

¹⁰¹ R5 – starší muž ze staré Detvy

4.2. Odlišnosti v rituálech u těhotenství a narození dítěte

Těhotenství a následné narození dítěte je v romské rodině velmi očekávanou událostí a všichni mají velkou radost, když žena otěhotní. Při svém druhém výzkumu jsem měla možnost pozorovat, jak se chová těhotná žena a jak s ní zacházejí ostatní. Hostitelky dcera byla již potřetí těhotná, bohužel ale někdy v pátém měsíci potratila. Před Vánoci jsem si totiž s rodinou volala, a tak jsem se to dozvěděla. Reakce její matky, ale byla pro mne nečekaná. Říkala něco v tom smyslu, že to není žádná tragedie, že ony (romské ženy) jsou plodné, a tak to prý vyjde jindy, když se to teď nepovedlo. Druhá její dcera má jen jedno dítě a bere antikoncepci, což je v romských rodinách poměrně neobvyklé, když už spolu pár žije a má děti. Naše hostitelka má jen tyto dvě dcery a poté si sama ze svého rozhodnutí nechala udělat podvaz vaječnicků. Manželovi to prý dlouho neřekla, jelikož se bála, že by se příliš zlobil, a tak mu tvrdila, že už asi prostě nemůže mít děti. Nakonec se mu s tím svěřila a on byl nejprve naštvaný, ale poté prý uznal, že udělala dobře. Jinak žádná z hlavně mladších žen (informátorky), když už má děti, nepoužívá antikoncepci, jelikož je to pro ně finančně náročné. O prezervativu říkaly, že je jim to nepříjemné a hlavně to nevyhovuje ani jejich manželům.

4.2.1. Těhotenství

Když je žena těhotná řekne to celá rodině, ale širší okolí se to dozví, až když je to na ní už vidět, nebo jim to budoucí matka řekne, ale také až tak ve třetím měsíci. Toto dělají alespoň v Čechách i ženy z majority. Předpokládají, že když nepotratí do třetího měsíce, mělo by těhotenství proběhnout v pořádku, tudíž už to může vědět i okolí. I dnes je muži na Detvě jako prvorozené dítě chtěný více chlapec, ale už to není proto, aby se o ně měl kdo postarat ve stáří. Velkou roli zde hraje spíše jakási ješitnost nebo jak to popsat. „Jo, chtěl bych ještě kluka, víc bych si s ním rozuměl a vůbec.“¹⁰² I když měl tento muž takový názor, bylo vidět, že svoji dceru

¹⁰² R8 – mladý muž z Detvy

velmi miluje a za nic by ji nedal. Muž je zkrátka hrdý, když se narodí dítě, je jedno, zda je to chlapec nebo děvče. Budoucí matky a všichni z rodiny jsou zvědaví, zda to bude holčička nebo chlapec. I v „naší“ rodině stále někdo vynášel nějaké soudy hlavně podle toho, jaké jedla těhotná Pavla jídlo, jak se chovala, dokonce z toho, jak seděla, jakou měla pleť a tak dále. Ona sama říkala, že jí to nezajímá, jelikož už má holku i kluka, takže je to jedno.

Jak je popsáno výše dříve ženy měly při těhotenství dodržovat docela značné množství pravidel, které se týkaly především podobnostní magie. Jediné čeho jsem si všimla, že se nekoukala na „ošklivé“ věci, netýkalo se to ani tak zvířat, ale spíše postižených lidí a tak dále. Jelikož jsem nikdy nebyla s touto ženou, když byla zapnutá televize, tak nevím, zdali se nedívala jen televizní zprávy a podobně, aby neviděla ošklivé věci, nebo sledovala televizi úplně normálně. Víím, že se koukala na filmy, které měli doma na DVD, ale nevím, jaké filmy to byly. V této osadě má skoro každá rodina alespoň jednoho psa. „Naše“ rodina měla tři a Pavla je chovala a hladila, takže zde asi nejsou psi a kočky v době těhotenství považováni za nečistá zvířata. Tato žena na sobě neměla žádné korále a jiné ozdoby, ale nevím, zda byl důvod ten, že byla těhotná a věřila, že by se mohla dítěti omotat pupeční šňůra kolem krku a zemřelo by. S chutěmi je to asi u každé těhotné ženy stejné, Pavla jedla někdy opravdu divné kombinace a hlavně se mi zdálo, že jí skoro pořád, a to jí její matka občas vytýkala, že skoro nejí. Když měla na něco chuť a nebylo to doma, buď si sama udělala vycházku do prodejny potravin, nebo jí tam občas došla sestra. Také si sama vařila to, na co měla chuť, například hranolky s rýží a podobně. Když jsem jí říkala, že jsem četla, že dříve těhotná žena dostávala jídlo od jiných žen v osadě, moc se jí to líbilo a říkala, že by se to mělo zase zavést. Prý když někdo vaří a ono to zavoní, když zrovna prochází, skoro vždy na jídlo dostane chuť, a pak jde domů a uvaří si ho. Myslím, že zde ale jídlo není spojené s tím, že by žena mohla potratit, kdyby nedostala to, na co má chuť. Těhotná žena také nemusí chodit všude v doprovodu s mužem nebo jinými ženami, klidně může vyrazit do města sama s dětmi nebo úplně sama, pokud je v počátcích těhotenství, poté už o ni mají všichni strach, a tak jí doprovázejí. „Co kdyby se jí udělalo zle a zamotala se jí hlava, spadne a je to. To já bych šla radši s ní, než se strachovat, co se stane.“ Toto říkala její matka a je to docela pochopitelné, neboť měla o dceru velký strach i teď. Pavla neměla zvedat věci ani těžké a ani lehké, vždy ji někdo okřikl, ať si sedne, že to za ní udělají a podobně. Žádných jiných pravidel a zvyků jsem si nevšimla, ale tím nechci

řící, že neexistují. Je to hlavně tím, že jsem průběh sledovala jenom u jedné ženy a neměla jsem možnost se na okolnosti kolem těhotenství ptát ostatních žen. Určitě je to ale radost, když žena otěhotní. Všichni z rodiny se snaží, aby dítě donosila a ono se narodilo zdravé a krásné.

4.2.2. Porod a doba po porodu

V dnešní době všechny ženy rodí v porodnicích a to i ženy romské, takže se většina tradic s tímto aktem spojených vytratila. Vznikly nové, ale ty se spíše podobají zvykům majoritní společnosti. Romští muži docházejí do porodnice za svými ženami a občas přijde na návštěvu i někdo z rodiny. Ani dnes na Detvě nejsou muži u porodu, jelikož jim prý taková úloha nenáleží. Ženy zase říkaly, že by je tam stejně nechtěly.

Má hostitelka se zmínila, že i u nich se stává, že čerstvá rodička uteče z porodnice, protože se bojí o děti, které jsou doma samotné s otcem a nemá se o ně kdo starat, ale není to časté. Většina informátorek mi naopak říkala, že si v nemocnici odpočaly, navíc tam bylo všechno čisté a pěkné.

Někteří autoři se zmiňují o období po porodu, takzvaném šestinedělí. „Žena po pôrode nesmie variť, vychádzať z domu, pozerat' sa do zrkadla (popraskalo by), ani sa dotýkať malých detí – tieto obmedzenia platili asi šesť mesiacov.“¹⁰³ O tomto Pavla nic nevěděla, říkala, že hned po porodu normálně fungovala, když se vrátila domů. Prý jí pomáhala sestra a matka se starostmi o dítě, ale ona musela vařit a uklízet a plnit své povinnosti.

Porod je pro romskou ženu určitě nyní lehčí, než dříve, alespoň co se podmínek týče. Možná že je těžší naopak zase v tom, že rodička doma nechává děti, které se o sebe musejí postarat. Snad jsou i dnes na Slovensku romské ženy, které rodí doma, ale asi jich nebude mnoho. Na Detvě ani jedna z mých informátorek žádnou takovou ženu osobně neznala.

¹⁰³ ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. 1992. s. 166

4.2.3. Narození dítěte až do křtu

I dnes je narození dítěte na Detvě spojováno s mnoha tradicemi a lidé své dítě chtějí chránit. Je zajímavé, že právě s tímto obdobím se váží téměř stále stejné zvyky, jaké jsou popisovány v knihách, které jsem používala v teoretické části práce.

Když žena přijde s novorozěnětem domů, jde se na něj podívat pouze nejbližší rodina, ostatní chodí za dítětem až po křtu, neboť do té doby není dítě nijak výrazně chráněno před „zlými silami“ a kdokoliv ho může uhranout, aniž by chtěl.¹⁰⁴ Proto, aby nebylo dítě uhranuto, se mu stále dává hned po narození na ruku červená stužka nebo nitka, která má dítě chránit právě před zlými úmysly ostatních lidí. Některé matky na Detvě dávají červené stužky i na kočárek, aby bylo dítě ještě lépe ochráněno. Toto se podle žen z Detvy dodržuje téměř ve všech rodinách. Samozřejmě jsou prý mezi nimi i rodiny, které nerespektují ani toto a o dítě se nebojí, ale pak se diví, když jim dítě stále brečí a není k uklidnění. Proti uhranutí je jen jedna pomoc. „Vezmeš hrnek, zapálíš sirku, když odhoří do půlky, tak prstem odloupeš ohořelou část, takto to uděláš třikrát, když spadne ohořelá část na dno hrnku, je dítě uhranuté. Pak mu dáš napít takové vody a potřeseš mu tím i obličej a mělo by být vše v pořádku.“¹⁰⁵ V některých rodinách stále dětem dávají do kočárku nebo postýlky ostré předměty, například hřeben, jehlu, nůžky a podobně, aby byly chráněny před čarodějnicí¹⁰⁶ a nemohly být vyměněny.

Dítě nekoupají po porodu ve vodě s mincemi a podobně, to je opět tím, že ženy rodí v porodnici, kde se o dítě po porodu postarají sestřičky a matce ho vlastně donesou čisté a zabalené. Na Detvě jsem se setkala i s tím, že jak muži, tak ženy se obávali toho, že jim bude novorozeně v porodnici vyměněno, a to ne čarodějnicí, ale za jiné dítě. Zatím se to ovšem nikdy prý nestalo a navíc ženy říkaly: „Matka své dítě pozná.“

I zde rodiče věří, že dítě není až do křtu chráněno, a tak se snaží, aby se dítěti nestalo nic zlého. Matky jsou stále se svými dětmi a to platí před dobou křtu, ale vlastně i po něm. Pavla byla celý den se svým čtyřletým synem a hlídala ho, zda nedělá něco špatně, aby si neublížil a podobně.

¹⁰⁴ R4 – žena středního věku ze staré Detvy, R9 – mladá žena z Víglaše

¹⁰⁵ R4 – žena středního věku Detva

¹⁰⁶ Nezapsala jsem si, jak této ženě říkají zde, takže ji budu nazývat čarodějnice.

4.3. Křest (boňa)

Ke křtu dochází co nejdříve po narození, většinou hned po šestinedělí, a je to právě proto, aby bylo dítě celý život chráněno před zlými silami a nemocemi. Všichni v rodině, kde jsme bydleli, byli pokřtěni. Naše hostitelka tvrdila, že ona sama neví v Detvě o dítěti, které by pokřtěno nebylo, protože bez toho by nemohlo žít a pořád by se muselo bát, co špatného se mu stane. Křest je pro Romy nejen na Detvě důležitý také proto, že většina je věřících, i když nechodí do kostela, a tak jejich děti musí být jako „správní křesťané“ pokřtěni, aby si o nich majorita nemyslela, že jsou špatní.

Dříve se velmi často stával kmotrem romského dítěte nějaký bohatý a vážený ne-Rom, velmi často to bývali sedláci. Bylo to kvůli tomu, aby dítě a jeho rodina měli co jíst, když přišli do nesnází.¹⁰⁷ Dnes už se toto v tomto regionu neděje. Dokonce se většinou kmotrou nebo kmotrem stává někdo z příbuzných, odpadají tím některé povinnosti pro kmotra. Třeba Pavla byla kmotrou dítěte své sestry a naopak. Tím totiž, jak mně bylo vysvětleno, odpadá povinnost kmotra kupovat dítěti dárky a podobně. Někdy se člověk stane kmotrem mnoha dětí, jelikož má mimořádnou úctu ostatních v komunitě. Odmítnout kmotrovství je i dnes velmi neslušné, pokud na tom není žádaný velmi špatně finančně a nemohl by dítěti nic dát. Tento důvod je prý pro odmítnutí kmotrovství dostatečný. Kmotr se stává členem rodiny a nad kmotřencem drží ochrannou ruku, pokud mu někdo ubližuje, měl by zasáhnout. Měla jsem možnost vidět, kam až je schopna kmotra zajít, když někdo působí kmotřenci příkoří. Její kmotřenku podváděl muž s nějakou mladou dívkou, kterou nikdo z rodiny neměl rád a myslím, že ji vyhodili z domu i její rodiče, aby jim nedělala ostudu. Když jsme tuto slečnu potkaly, kmotra se na ní vrhla a chtěla ji zbít. Takže se v noci na ulici popraly a tím pro ně byl zřejmě problém vyřešen. Kdyby zemřeli rodiče dítěti a ono nemělo žádné příbuzné, měl by být kmotr připraven se o dítě postarat, alespoň než mu bude osmnáct.

„Když odchází kmotři s dítětem do kostela, drží ho v náručí a třikrát odříkávají větu: „Odnášíme pohana, přineseme křesťana.“ Když přicházejí, říkají: „Odnegli jsme pohana, přinášíme křesťana.“ Poté už začíná veselení, všichni se radují a pijí.“¹⁰⁸

¹⁰⁷ Romové v České republice [online]. [cit. 2008-08-20]. Dostupný z WWW: <<http://romove.radio.cz/cz/clanek/18624>>.

¹⁰⁸ R6 – mladá žena ze staré Detvy

Když se potom už chodí na dítě podívat ostatní lidé z osady nebo vesnice, tak na ně prý buď symbolicky třikrát plivnou, nebo mu udělají na čele křížek, jelikož dítě už chrání Bůh, a tak se mu nemůže nic stát.

Kmotři by měli dát dítěti při křtu do polštářku peníze nebo řetízek klukovi, děvčeti náušnice. Když na to nemají prostředky, musí jim dát do polštářku peníze rodiče, ale jak jsem se dozvěděla, je velmi důležité, aby dítě alespoň něco dostalo. „Hlavně musí něco při tom křtu dostat, to nemůže být, aby od nikoho nic nedostalo.“¹⁰⁹ Kmotr také dává dary kmotřenci k Vánocům, k narozeninám většinou také, i když by nemusel, ale o Vánocích je to téměř povinnost. Také by měl dát kmotřenci svatební dar. Dcery naší hostitelky kupovaly kmotřencům i dárky, když měly jít do školy. Hanka (mladší dcera hostitelky) si dělala legraci z toho, že si bude muset pořídit ještě jedno dítě, jelikož ona musí kupovat dárky pro dva kmotřence, zatímco její sestra jen pro jednoho.

Na Detvě kmotřenci svým kmotrům říkají teto nebo strejdo. Většinou jsou to příbuzní, tak to nezní tak divně, ale říkají jim tak, i když nejsou nijak spřízněni. Zajímavá byla informace od jedné starší ženy z Víglaše, která si vzpomněla, že dříve i když se rodiče dítěte s kmotrem znali a tykali si, po křtu si téměř vždy začali vykat, dnes už se to nestává.

Po návratu z křtin se uspořádá oslava, na které se pije, zpívá a hraje kapela, aby dítě bylo veselé. Po křtinách se dítě nemusí vůbec ničeho obávat, je už chráněno.

4.4. Pohřeb

V romské rodině je starý člověk vážený, občas například prarodiče vychovávají svá vnoučata nebo alespoň mluví mladým do výchovy, jak jsem také mohla vidět. Když nějaký Rom dříve zemřel, byl proveden pohřeb, ale ne takový, jaký známe my ne-Romové. Dříve muži o zemřelého většinou tři dny hlídali – **vartovali**, mrtvý ležel na prkně a byla přes něj přetáhnuta bílá plachta¹¹⁰. Vartování neboli strážení mrtvého je podle Van Genepovy typologie přechodových rituálů možno chápat jako tzv. rituál odlučovací. Probíhal po tři dny, kdy se sešli příbuzní a známí

¹⁰⁹ R10 – stará paní z Víglaše

¹¹⁰ Toto mi vyprávěla stará žena ze Sídlička z Detvy. Neměla jsem možnost si to nijak ověřit.

v domě nebožtíka. Věřili a dodnes věří, že jeho duše ještě neodešla a je třeba se s ním řádně rozloučit. Dnes již nehlídají, jelikož nemohou mít z hygienických důvodů doma tři dny zesnulého. Ale i tak jakési vartování dodržují. Naše hostitelka vyprávěla, že se většinou až třetí den všichni sejdou a povídají si historky o zesnulém, hrají karty a pijí, ale nesmí zpívat a ani cinkat sklenkami, dříve prý se vyprávěly i romské pohádky, ale to už se nyní neděje. Ale i dnes před tím, než se poprvé napijí, ulijí kapku ze sklenky na zem za zemřelého. Nikdy se prý nestalo, že by se někdo opil a musel odejít nebo podobně. V jiných rodinách v Detvě se už ani třetí den nescházejí, čekají až na samotný pohřeb.

Rok po pohřbu by se pozůstalí neměli bavit, tančit, zpívat, chodit na různé oslavy. Také by měli být oblečeni v černé (smuteční) barvě. Dnes se toto příliš v Detvě nerespektuje. Dodržují to především staré Romky ve Vígľaši a možná i v Detvě. Ve Vígľaši jsme se setkaly se ženou, které před více než osmi měsíci zemřel syn, a ta měla stále na sobě černé šaty a nechodila vůbec nikam. Když jsme tam byly na návštěvě, tak jí známá zrovna nutila fialové tričko a ona říkala, že to chce vydržet v černé celý rok, takže si ho nemůže vzít. Naopak slečně v Detvě zemřel strýc a tři týdny po pohřbu chodila barevně oblečená a snad podle informátorek chodila i na zábavy. Ony samy říkaly, že by to asi celý rok nevydržely v černé, ale nějaká úcta k nebožtíkovi by být měla. Mrtvému se dávají stále do dlaní nebo na oči peníze a do rakve věci, které měl rád. Může to být cokoliv – alkohol, cigarety, fajka, karty a podobně. Žena, o které jsem psala výše, zapoměla synovi do rakve dát, pálenku a velmi ji to mrzelo. Mrtvý je oblečen v nejlepším obleku a nemá boty.

V den pohřbu by se také neměl pouštět televizor, dříve se dokonce přetahovala i zrcadla černou látkou. „No, to si pamatuju, jak se zakrejvala zrcadla černou látkou a televize se nepouštěla, ale nevím vlastně proč.“¹¹¹ Bylo to asi proto, že televize je také určitý druh zábavy a pro někoho radostí.

Také mi přišel zajímavý a moc pěkný ještě jeden zvyk spojený s odchodem milovaného člověka. Pokud zesnulý v životě kouřil, v některých rodinách se dělá to, že pozůstalí, když přijdou na hřbitov, zapálí si a zapálí i nebožtíkovi a cigaretu píchnou do země. Když nebožtík pil, tak zase přijdou, nalijí skleničku sobě a pozůstalému a pálenku ve skleničce mrtvého nalijí na zem.

¹¹¹ R7 – mladý muž z Detvy

Zde se také věří na revenanty a je o nich docela dost příběhů. Například jsme slyšely o matce, která spadla do staré studny, která dnes již snad ani neexistuje, a zjevuje se s dítětem na kopci v Kamenné ulici. Také hodně lidí v Detvě věří na příchozí zemřelé v podobě upíra, který je chce udusit a podobně. Proto i dnes se dbá na to, aby zemřelému opravdu v rakvi nic nechybělo. O toto téma jsem se nijak podrobněji nezajímala, nebudu je tedy více rozvádět.

Myslím, že Romové zvláště pohřbu a s ním spojeným tradicím věnují i dnes velkou pozornost, protože chtějí, aby se měl nebožtík na onom světě dobře a nic mu nechybělo.

Závěr

Na začátku mé práce jsem se pokusila stručně popsat historii Romů na Slovensku, jelikož si myslím, že je důležité zmínit, jaký byl vztah mezi majoritou a Cikány v minulosti, protože i tím se zajisté měnily některé obřady a vznikaly nové, jako je například civilní nebo církevní svatba a křest dítěte v kostele. Dozajista byly příčinnou změn i pozdější metody socialistické republiky, které měly „pomoci“ tomu, aby se Romové přizpůsobili kultuře a způsobu života majority, zvláště pak zákaz kočování, který postihl nejvíce olašské Romy. Dnes se situace na Slovensku změnila, ne ani tak ve vztahu Detvanců k Romům, ale spíše v tom, že někteří Romové dělají mnoho věcí proto, aby se uchovaly romské tradice a zlepšil život jejich lidí, jsou například zakládána mateřská centra, kde se romské ženy starají o děti svých sousedů a podobně.

V praktické části jsem se snažila ukázat, že jsou obřady, které se téměř neliší od uvedené teorie, ale v některých došlo k velkým změnám. Rituálem, ve kterém téměř neproběhla transformace, je křest dítěte. Romové na Detvě se stále obávají toho, že nepokřtěné dítěte není chráněno před uhranutím a záměnou za dítě čarodějnice. Kmotr je i dnes důležitou osobou v budoucím životě dítěte a dítě by k němu mělo mít úctu, i když ne vždy tomu asi tak je. Dalším obřadem, o který jsem se zajímala a u kterého neproběhly velké změny, je pohřeb. Stále je důležité, aby bylo mrtvému dáno do rakve vše, co pro něj bylo v životě důležité a bez čeho by se na onom světě neobešel. Starší ženy a muži udržují po celý rok smutek, změna proběhla akorát u vartování, jelikož mrtvý nemůže zůstat tři dny v domě. Naopak

nastaly změny hlavně u porodu, což je pochopitelné, když romské ženy rodí v porodnicích. K přetvoření došlo také u námluv, které už nejsou na Detvě tak důležité jako dříve. Mladí se k sobě občas stěhují, aniž by byli zasnoubení, jelikož je dívka v jiném stavu. Velmi mě překvapilo, že tamní Romové stále užívají ochranné praktiky pro narozené dítě, aby se mu něco nestalo, než bude pokřtěno, jako je vázání červené stužky na zápěstí novorozeněte a používání ochranných předmětů a další. Také mě trochu zarazilo, že žena středního věku ovládá magické praktiky proti uříknutí dítěte i dospělého a milostnou magii. Tato žena dokonce pomáhá proti uříknutí i gádžům, které jí za to ale neplatí. Pokud je někomu špatně a vypadá, že jej někdo uříknul nebo má nějaké starosti, tato Romka se snaží mu pomoci prostřednictvím magie. Romové přejali některé zvyky od majority, co se víry týče (svatba, křest) a jsou pro ně velmi podstatné, ale myslím si, že i dnes má pro ně větší význam praktikování „tradičních“ obřadů (ochrana dítěte a pohřeb).

Jela jsem na Detvu jako skeptik, myslela jsem si, že tamní Romové nedodrží tradice a neprovádějí obřady, které jsem znala teoreticky z knih, ale byla jsem konsternována, jak některé rituály berou vážně (již zmíněný pohřeb a ochrana dítěte). Jistě že by se asi například v Detvě našlo mnoho cikánských rodin, které žádné tradice a rituály nezajímají, ale já jsem většinou narazila na takové, které nevědomky napomáhají k tomu, aby tyto změny neprobíhaly.

Určitě by bylo zajímavé ve výzkumu pokračovat i nadále, a to nejen v tradicích, jelikož antropologové a etnologové se více zaměřovali na Romy na východě Slovenské republiky než na střední Slovensko, o zdejší ch Romech téměř nic nevíme. Například by bylo jistě zajímavé zkoumat fenomén prostituce tamních romských žen, jelikož takovým povoláním by byla ostuda dříve se živit, ale dnes na silnici prý stojí čím dál více Romek. Tyto a jiné jevy by bylo určitě dobré zkoumat hlouběji a například porovnat s jinými romskými skupinami.

SEZNAM LITERATURY

Biografie:

ANTOL, Pavol. Rodinné obyčaje Rómov v obci Sol'. In MANN, Arne B. *Neznámi Rómovia*. Bratislava: Ister science press, 1992. 208 s. ISBN 80-900486-2-3

AUGUSTINI AB HORTIS, Samuel. *Cigáni v Uhorsku*. Bratislava : Štúdio -dd-, 1995. 203 s. ISBN 80-967263-2-3.

BOTOŠOVÁ, Anina. Identita, sociálny a náboženský život v rómskej obci Lomnička. In KOVÁČ, Milan, MANN, Arne B. (eds.) *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*. Bratislava : Chronos, 2003. 346 s. ISBN 80-89027-06-7

DAVIDOVÁ, Eva. *Cesty Romů 1945-1990*. Olomouc : Univerzita Palackého, 1995. 245 s.

DEMETER, Gejza. Slovo dvěma romským novinářům. In HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. *Šaj pes dovakeras*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2002. 129 s. ISBN 80-244-0496-6

HORVÁTHOVÁ, Emília. Rodinný a spoločenský život. In BUDILOVÁ, Lenka, JAKOUBEK, Marek. (eds.). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem, 2007. s. 115-132. ISBN 978-80-87025-11-6.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha : Lidové noviny, 2002. 84 s. ISBN 80-7106-615-X.

KISSOVÁ, Blanka. *Tvorba romských insitních výtvarníků na středním Slovensku*. Pardubice, 2008. 43 s. Univerzita Pardubice.

LACKOVÁ, Elena. *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou*. Přeložila Milena Hubschmannová. Praha : Triáda, 2002. 288 s. ISBN 80-86138-47-X.

MANN, Arne B. Magická ochrana novorodenca u Rómov na Slovensku. In KOVÁČ, Milan, MANN, Arne B. (eds.) *Boh všetko vidí. O Del sa dikhel*. Bratislava : Chronos, 2003. 346 s. ISBN 80-89027-06-7

MANN, Arne B. *Romský dejepis*. Praha : Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6.

OLÁHOVÁ, Lubomíra. *Nejen romská kuchařka*. Praha : Fortuna, 2000. 79 s. ISBN 80-7168-741-3.

RYVOLOVÁ, Karolína. Stručný přehled dějin Romů. In MANUŠ, Erika. *Jdeme dlouhou cestou: odkud jsme? kdo jsme? kam jdeme?*. Praha : Arbor vitae, 1998. s. 15-18. ISBN 80-901964-5-4.

ŠULEŘ, Petr. *Romové : tradice a současnost : O Roma : angodes the akának*. Brno : Moravské zemské muzeum, 1999. 90 s. ISBN 80-85956-14-4.

Články v časopisech:

BÍLKOVÁ, Hana. Prvé výsledky výskumu rodinných obyčajov Cigánov - Rómov v Turci. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, s. 183 - 191

MANN, Arne B. Obyčaje pri úmrtí u Cigánov-Rómov v troch spišských obciach. In *Slovenský národopis*. 1988. roč. 36, č. 1, s. 192 - 199

PELÍŠKOVÁ, Věra. Současná svatba skupiny michalovských Romů v průmyslovém prostředí Kladna. In *Český lid*. 1989, roč. 76, č. 1, s. 26 – 33. ISSN 0009-0794

PLATKO, Juraj. Svadba u Cigánov v Abranovciach. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, s. 177 - 181

ŽIGA, Pavol. Rómské obyčaje pri narodení dieťaťa v doline Hnilca. In *Slovenský národopis*. 1988, roč. 36, č. 1, s. 172 - 176

Internetové zdroje:

SLOVENSKÁ AGENTÚRA PRE ŽIVOTNÉ PROSTREDIE. *CHKO Poľana* [online]. 2008 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.skonline.sk/chko.php?id=20>>.

GOLIÁNOVÁ, Anna. *Naše mesto* [online]. [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.detva.sk/images/empty.gif>>.

PHSR mesta Detva na roky 2008 - 2013 [online]. 2008 [cit. 2009-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.detva.sk/?id_menu=27355&limited_level=1&stop_menu=27355>.

Víglášský hrad [online]. 2008 [cit. 2009-03-15]. Dostupný z WWW:
<<http://www.viglas.sk/Obec.htm>>.